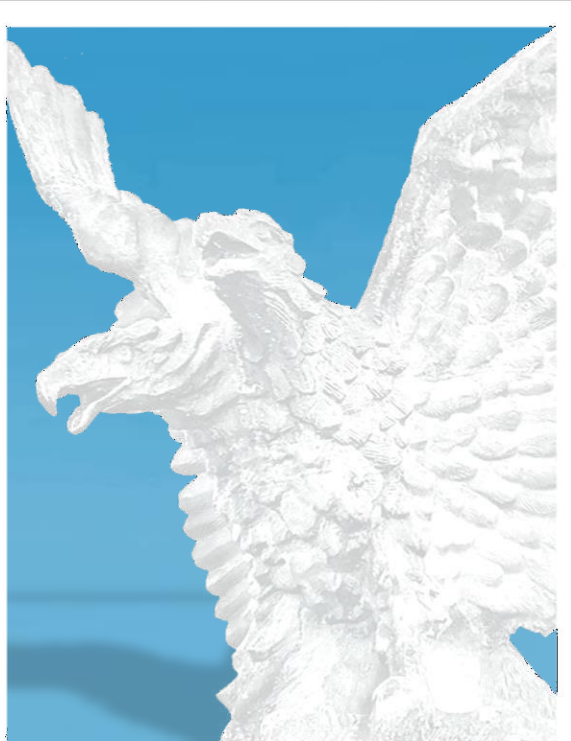

Orta Doğu ve Orta Asya- Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Ataturk University ODAK Journal

Cilt 4 - Sayı 2 - Aralık 2024

---

e-ISSN: 2822-3721

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/odak>

Journal of Middle East and Central Asia-Caucasus Research and Application Center Orta Doğu ve Orta Asya- Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Editor/Editör

Coşkun ERDOĞAN

Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History, Erzurum, Türkiye

Associate Editors/Yardımcı Editör

Gökhan CİVELEK

Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History, Erzurum, Türkiye

Editorial Board / Yayın Kurulu

Sinever Esin DAYI

Atatürk University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum Türkiye

Nimet YILDIRIM

Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Persian Language and Literature, Erzurum Türkiye

Secretary / Sekreter

Gürsoy SOLMAZ

Assistant Professor (Retired), Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History, Erzurum, Türkiye

Editorial Staff / Editöryel Personel

Kerra ALTUĞ KAYA

Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History, Erzurum, Türkiye

Statistics Editor / İstatistik Editörü

Yakup ŞAHİNER

Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History, Erzurum, Türkiye

Technical&Language Editor / Teknik ve Dil Editörü

Saltuk Buğra SOLMAZ

19 Mayıs University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Samsun, Türkiye

Aims and Scope

ODAK aims to publish studies of the highest scientific caliber in the field of cultural, social, political and economic in the Middle East, Central Asia and the Caucasus region.

ODAK publishes research, review, book review, letter to the editor and opinion articles that will contribute to the literature on cultural, social, political and economic in the Middle East, Central Asia and the Caucasus region. The main purpose of the journal is to disseminate the scientific knowledge produced in the field of cultural, social, political and economic in the Middle East, Central Asia and the Caucasus region to a wide platform. In doing so, the journal aims to bring together researchers, educational practitioners and policy makers at a common intersection.

The target audience of the journal consists of researchers who are interested in or working in the field of cultural, social, political and economic in the Middle East, Central Asia and the Caucasus region.

To guarantee that all papers published in the journal are maintained and permanently accessible, articles are stored in Dergipark which serves as a national archival web site and at the same time permits LOCKSS to collect, preserve, and serve the content.

ODAK Journal is published by **Atatürk University** as an **online-only, open-access journal**. For any further inquiries, please visit <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odak>.

Editor-in-Chief : Coşkun ERDOĞAN
Address : Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History,
Erzurum, Türkiye
E-mail : cerdogan@atauni.edu.tr
Publisher : Atatürk University
Address : Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Türkiye
E-mail : ataunijournals@atauni.edu.tr

Amaç ve Kapsam

ODAK, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki kültürel, sosyal, politik ve ekonomik alanında en yüksek bilimsel kaliteye sahip çalışmalarını yayınlamayı amaçlamaktadır.

ODAK, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki kültürel, sosyal, politik ve ekonomiyle ilgili literatüre katkı sunacak, özellikle araştırma, derleme, kitap incelemesi, editöre mektup ve görüş yazılarını yayınlamaktadır. Derginin temel amacı, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki kültürel, sosyal, politik ve ekonomik alanında üretilen bilimsel bilgiyi geniş bir platforma yaymaktır. Dergi bunu yaparken araştırmacıları, eğitim uygulayıcılarını ve politika yapıcılarını ortak bir kesişim noktasında buluşturmayı hedeflemektedir.

Derginin hedef kitlesi, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki kültürel, sosyal, politik ve ekonomi alanına ilgi duyan ya da bu alanda çalışan araştırmacılardan oluşmaktadır.

Dergide yayınlanan tüm yazıların korunmasını ve kalıcı olarak erişilebilir olmasını sağlamak için makaleler, ulusal bir arşiv sitesi olarak hizmet veren ve aynı zamanda LOCKSS'in içeriği toplamasına, korumasına ve sunmasına izin veren Dergipark'ta saklanmaktadır.

ODAK Dergisi, Atatürk Üniversitesi tarafından yayımlanan **hakemli, açık erişimli** bir akademik dergidir. Dergi ve gönderim detaylarına ulaşmak için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odak> adresini ziyaret edebilirsiniz.

Baş Editör : Coşkun ERDOĞAN
Adres : Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History,
Erzurum, Türkiye
E-Posta : cerdogan@atauni.edu.tr
Yayıncı : Atatürk University
Adres : Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Türkiye
E-mail : ataunijournals@atauni.edu.tr

CONTENTS / İÇİNDEKİLER
ARTICLES / MAKALELER

- 82-95 **The Period of The Temurid Renaissance, a Central Asian Renaissance as Prestigious as The Italian Renaissance – (Research Article)**
Rönesansının, Orta Asya Rönesansı Olarak İtalyan Rönesansı ile Kıyaslanması –
Araştırma Makalesi Derya SOYSAL
- 96-105 **Two Murders by The Red Army: An Analysis of The Poetry of Müşfik and Çolpan (Research Article)**
Kızıl Ordu'nun İki Cinayeti: Müşfik ve Çolpan'ın Şiirleri Üzerine İnceleme - Araştırma
Makalesi Osman Safa AZGIN
- 106-114 **Application of Islamic Inheritance Law in The Ottoman Period – (Review Article)**
Osmanlı Döneminde İslam Miras Hukukunun Uygulanması – Derleme Makalesi
Tuğba Nur KAYA

Değerli Okuyucular,

ODAK Dergisi'nin yeni sayısı ile siz değerli araştırmacılar ve okurlarımızla buluşmanın heyecanını yaşıyoruz. Bu sayımızda, tarihsel ve kültürel derinliğiyle dikkat çeken üç önemli araştırma makalesini sizlere sunuyoruz. Her biri, geçmişin izlerini günümüze taşıyan ve akademik düşünceye yeni perspektifler kazandıran konuları ele alıyor.

İlk makalemiz, **Derya Soysal** tarafından kaleme alınan "*The Period of the Timurid Renaissance, a Central Asian Renaissance as Prestigious as the Italian Renaissance*" başlıklı çalışmadır. Bu makale, Orta Asya'nın Timurid dönemini, Batı dünyasının simgesel Rönesans hareketiyle kıyaslayarak kültürel ve sanatsal gelişimin evrenselliğini gözler önüne seriyor. Yazar, Timurid Rönesansı'nın bilim, sanat ve mimari alanındaki etkilerini analiz ederek, bu dönemin insanlık tarihindeki yerini yeniden değerlendiriyor.

İkinci makalemiz, **Osman Safa Azgın**'in "*Two Murders By The Red Army: An Analysis Of The Poetry Of Müşfik And Çolpan*" başlıklı çalışmasıdır. Bu inceleme, Kızıl Ordu'nun baskısı altında yaşamını yitiren iki önemli şairin, **Müşfik** ve **Çolpan**'in eserlerini şiirsel bir gözle değerlendirerek, totaliter rejimlerin sanata ve bireysel özgürlüğe etkilerini sorguluyor. Makale, edebi analizler aracılığıyla tarihsel adaletin sesini duyurmayı amaçlıyor.

Üçüncü ve son makalemiz ise **Tuğba Nur Kaya** tarafından yazılan "*Application of Islamic Inheritance Law in the Ottoman Period*" başlıklı çalışmadır. Bu makale, Osmanlı Dönemi'nde **İslam miras hukukunun** nasıl uygulandığını ayrıntılı bir şekilde ele alarak, dönemin hukuki düzenlemeleri ve toplumsal yapısını gözler önüne sermektedir. Osmanlı miras hukukunun işleyişi, adalet ve hakkaniyet ilkeleri doğrultusunda incelenirken, uygulamaların modern hukuk sistemleriyle karşılaştırılması da okuyuculara önemli bir perspektif sunmaktadır.

Bu sayıda yer alan çalışmalar, farklı disiplinlerin bakış açılarını harmanlayarak geçmişin izlerini günümüz sorunları ve tartışmalarıyla birleştiren bir zemin sunmaktadır. Tarih, hukuk ve edebiyat gibi alanlarda derinleşen bu araştırmaların, akademik çevrelerde yeni tartışmalara ve araştırmalara ışık tutacağına inanıyoruz.

Bizleri destekleyen tüm yazarlarımıza ve okuyucularımıza teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz.

Saygılarımızla...

Doç. Dr. Coşkun ERDOĞAN
ODAK Dergisi Baş Editörü

The Period of the Timurid Renaissance: A Central Asian Renaissance as Prestigious as the Italian Renaissance

Timur Dönemi Rönesansının, Orta Asya Rönesansı Olarak İtalyan Rönesansı ile Kıyaslanması

Specialist.
Derya SOYSAL.
soysalderya1665@gmail.com
History Teacher in Brussels,
Bürüksel , BELÇİKA
0009-0000-3240-8850

ABSTRACT: The Renaissance, an era of artistic, cultural, scientific, literary renewal, etc., is extensively studied in history and literature courses in the West. The Timurid Renaissance, which took place in present-day Uzbekistan in the 16th century AD, shone brightly in architectural, linguistic, poetic, cultural, and scientific aspects. The precious Renaissance spread to the East, leaving its mark on Timurid architecture, which inspired not only the Persians, Turks but also the Russians. In order to cover all areas of the Timurid Renaissance, the present work is based on a review of scientific and historical articles on the subject.

Key words: Timurid, Renaissance, Emir Timur, Uzbekistan, Central Asia, Ulugh beg, Registan, Samarkand, Silk Road

ÖZET: Sanatsal, kültürel, bilimsel, edebi vb. bir yenilenme çağı olan Rönesans, Batı'da tarih ve edebiyat derslerinde kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. MS 16. yüzyılda bugünkü Özbekistan'da gerçekleşen Timurlu Rönesansı, mimari, dilbilimsel, şiirsel, kültürel ve bilimsel yönlerden parlak bir şekilde parladı. Değerli Rönesans Doğu'ya yayıldı ve sadece Perslere, Türklere değil Ruslara da ilham veren Timurlu mimarisine damgasını vurdu. Timurlu Rönesansı'nın tüm alanlarını kapsamak amacıyla bu çalışma, konuyla ilgili bilimsel ve tarihi makalelerin gözden geçirilmesine dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Timurlu, Rönesans, Emir Timur, Özbekistan, Orta Asya, Ulugh Bey, Registan, Semerkant, İpek Yolu

Ахборотнома: Renesans, san'at, madaniy, ilmiy va adabiy tiklanish davri va hokazo, g'arbiyda tarix va adabiyot kurslarida keng ko'lamli o'rganiladi. XVI asrda joriy O'zbekistonda yuz beruvchi Timurid Renesansi, binoning, til, she'rlar, madaniy va ilmiy tomonlarda juda rangli yorqin chiqdi. Qimmatbaho Renesans Sharqqa tarqalgan va uning ta'siri bilan Timurid uslubiyoti, undan faqat Forslar va Turklar emas, balki Ruslarni ham ilhomlantirdi. Timurid Renesansi barcha sohalarini qamrab olish uchun, joriy ish bu mavzuga bag'ishlangan ilmiy va tarixiy maqolalar tahliliga asoslangan.

Asosiy so'zlar: Timuridlar, Renessans, Emir Timur, O'zbekiston, Markaziy Osiyo, Ulug'bek, Registon, Samarqand, Ipak yo'li.

Geliş Tarihi/Received 17.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 15.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
E-mail: soysalderya1965@gmail.com
Cite this article: Soysal, D. (2024). The Period of The Timurid Renaissance, a Central Asian Renaissance as Prestigious as the Italian Renaissance -Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (ODAK), 4 (2),82-95
Orcid: [0009-0000-3240-8850](https://orcid.org/0009-0000-3240-8850)

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

INTRODUCTION

The Renaissance sells dreams. However, few people are informed about another Renaissance, namely the Timurid Renaissance, which left its mark on the history of mankind as well. The Timurid Renaissance was a brilliant artistic, cultural and scientific era established in the 15th century by the Timurids. It is therefore contemporary to the Western Renaissance.

The Renaissance is an era that marks the end of obscurantism. History portrays the medieval period as obscure because the focus was on religion. The writings of ancient Greek and Roman scientists and philosophers were burned in the West because the Church claimed that science contradicted religion. Science was not at the center of attention until the Fall of the Eastern Roman Empire. With the fall of the Eastern Roman Empire, Byzantine scholars, philosophers, and scientists fled to the West, to present-day Italy. They brought with them books and writings of the great ancient scholars. Thus, the West rediscovers science, poetry, theater, astronomy, etc., from Antiquity. The 15th and 16th centuries witness remnants of Antiquity coming back to life. In the West, architecture regains the prestige of Antiquity, and science, art, literature, etc., once again become the center of attention. Kim (2018)¹ writes that “*The Renaissance is said to be the rebirth of the ancient Greek and Roman civilizations with Italy as the center. It is doubtful, however, whether the same conclusion can be reached if one moves beyond the prejudice inherent in a Eurocentric historical interpretation of the Renaissance*”. “Renaissance” literally means “rebirth” in French. As a term, its content is quite broad: in culture, science, art, education in general, and so on. Historians have used it to refer to the Western period that rediscovered ancient science and art.

The Renaissance certainly captivates the imagination as it brought science back to the forefront after the medieval period dominated by obscurantism. However, in the West and globally, history courses focus on the Western Renaissance, particularly the Italian Renaissance. Yet, during the same period, a contemporary Renaissance was flourishing in various fields, reviving the East. The Renaissance is not only a European phenomenon, since Eastern peoples experienced it earlier, notably in present-day Uzbekistan. Indeed, the Timurid Renaissance, which took place in present-day Uzbekistan in the 16th century AD. The Renaissance is a glorious era, but at the same time, this light shone thousands of kilometers to the East. Indeed, in a strategically located area on the Silk Road in present-day Uzbekistan, science, art, literature, astronomy, mathematics, etc., were developed as gloriously as in the West. In fact, the Timurid dynasty gave birth to a prestigious Renaissance whose traces are still visible today. This Renaissance spread across Asia, from present-day Russia in the North to India in the South, from present-day Turkiye in the West to the Chinese borders in the East. This prestigious era fascinated the West and continues to captivate those who visit the country, witnessing the architectural grandeur of the Timurid era. Indeed, the Timurids created the renaissance in the Muslim world, and the oriental scholars Temur and under the Timurids contributed greatly to the development of science in its politics. It is described as equivalent in terms of glory to the Quadrocenten of Italia. Salimovna (2023) said that “*U shon-sharaf nuqtayi-nazaridan Itaiyaning Kvadrosentosiga teng deya ta’riflanadi Temuriylar uyg’onish davri XV asrda, mo’g’ul bosqinlari va istilolari yakunlangach o’z cho’qqisiga erishadi*” which means that “The Timurid Renaissance reached its peak in the 15th century, when the Mongol invasions and conquests ended and it is described as equal in prestige to the Quattrocento of Italia”. Salimovna (2023) writes also that “*Buni biz fanda temuriylar renessansi deb atasak ham bo`ladi*” and it means that “We might call this the Timurid renaissance in science”.

Although the Fall of the Byzantine Empire gave rise to the Italian Renaissance, according to Kim (2018), it was the development of the sea route and means of transport that also contributed to the Italian Renaissance

---

¹ Kim, T. S. (2018). The renaissance revisited: from a silk road perspective. *Acta Via Serica*, 3(1), 11-25. [Acta Via Serica\(2018-1\)-Articles-1\(KIM Tschung-Sun\).pdf](#)

as the Timurid Renaissance. Kim (2018) writes that “*it was with this momentum of exchange that the Renaissance was made possible. In the end, the fact that the Italian Renaissance came into being in the 14th century can be attributed to the largescale economic exchange and development facilitated by the Mongol Empire*”.

According to Kim (2018), “*The Renaissance, therefore, was a crystallization of a complex of civilizations created by the crossing of various cultures along the Silk Road and should be referred to as the ‘Global Renaissance’ instead of the ‘Western Renaissance.’*”

The Timurid dynasty was famous for the military successes of the great Emir Timur. Certainly, the great emperor was a great warrior who terrified his adversaries and greatly expanded the frontiers of his empire. However, this same dynasty also gave rise to an artistic and scientific renaissance that is little known in the West and deserves attention.

1. The Timurids and the founder of the great dynasty, the conqueror Emir Timur

The Timurids are the descendants of Timur (Tamerlane) who was the emperor of the Timurid Empire (today's Uzbekistan) in the 14th century. The empire bequeathed by Timur gave birth to a century-long renaissance of culture and arts, of which Samarkand was the jewel.

The Timurids play a key role in the history of Central Asia, as they were the last great dynasty to emerge from the steppes of Turkestan.

Emir Timur, like Genghis Khan, is a great military figure who left his mark on history. He was born in 1336 and achieved military success in 1369. Sure enough, at the age of 33, he succeeded in unifying the nomadic tribes of Central Asia, and greatly extended his empire to the gates of Europe by waging war in Anatolia.

Emir Timur was an incredible conqueror who accumulated victories until his death in 1405. This great conqueror of the 14th century. In 1398, at the age of 60, he conquered part of India and took Delhi. He later completed his conquests by facing down the Ottoman sultan, Bayazid I. He defeated his Ottoman adversary in 1402 and captured the sultan.

Timur, a significant historical figure, single-handedly established an empire from scratch and ruled between 1370 and 1405. Every moment of his life was marked by struggle. His personal struggle, beginning with himself, continued to establish unity in the region, create an empire where justice prevailed, and institutionalize governance principles through the structures he built (Delen, 2017)².

2. The birth of the Timurid renaissance

Although the Timurid Renaissance was initiated by his descendants, Timur is the one who enabled its development. He was known for his military victories, but today it is more possible to observe the remnants of his artistic triumphs. After each victory, he would return to Samarkand, bringing artisans from various conquered lands to the capital.

In fact, the Timurid Renaissance was a historical period in the history of Central Asia and Islam that spanned the period from the end of the 14th century to the beginning of the 16th century. It's worth remembering that the Western Renaissance also began in the 14th century.. After the gradual decline of the Islamic Golden Age, the Timurid Empire in Central Asia, ruled by the Timurid dynasty, spurred a revival of the arts and sciences. In other words, the Turkish emperor Emir Temur gave birth to a Turkish renaissance in Central Asia at the same time as the Italian renaissance. This movement spread widely throughout the Muslim

---

² Delen, M. (2017). Emir Timur ve yönetim ilkeleri. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 73, pp. 144-161). Istanbul University [456083 \(dergipark.org.tr\)](http://456083.dergipark.org.tr).

world according to Salimovna (2023).

It was Shah Rukh (Shahrokh Mirza), son of Emir Timur, and his wife Goharshad begim (Gavharshodbegim) who initiated the Timurid Renaissance. In Samarkand, he developed a brilliant artistic, cultural and scientific policy that spanned the entire 15th century.

On this subject, Salimovna (2023) writes that it was the reign of Shahrukh Mirza and his wife Gavhar Shodbegim in Herat (known as the rival of Florence, center of the Italian cultural renaissance) and the era of astronomer and mathematician Mirzo Ulugbek that are the major key moments of the Timurid Renaissance. They left a great legacy for future generations.

The Timurid dynasty in Central Asia led to a revival of art and science. Some said that it had the same splendor as the Italian Renaissance. *"Combining military activity with artistic patronage to such great effect that the fifteenth century came to be known as the era of the Timurid renaissance, a match in glory for the Italian Quattrocento"* Ruggiero (2007), as was said above.

According to Kim (2016), *"The path to the Renaissance began with the rise of the Mongol Empire at the core of Eurasia. At the end of the 13th century, the Yam system, which was a communication network that allowed information to travel from 200 to 300 miles per day, was largely activated with the expansion of the Mongol Empire"*. Of course, the development of communication routes is crucial to trade. Not to mention the fact that it's through exchange that art and science spread. The development of transportation by the Mongols was a key factor in the spread of the Renaissance in Asia.

The Silk Road enabled trade in printing, the compass and firearms. These three inventions were the driving force behind the Renaissance, as they enabled the transmission of science and advanced technologies. For example, printing facilitated the dissemination of knowledge to the common people and broke the monopoly of knowledge that priests had enjoyed for centuries.

Kim (2018) writes that *"The Timurids and their contemporaries followed the same pattern of kingship as the Mongols, combining military activity with artistic patronage. This led to the fifteenth century being known as the era of the Timurid Renaissance, matching the glory of the Italian Quattrocento"*.

Omonullo (2023) writes that it was really Ibrahim Sultan, who reigned after 1415 until the end of his life, who developed the economy, science, especially spiritual culture, and made a significant contribution to the region's economy in the Timurid era.

3. The characteristics of the Timurid Renaissance

3.1. The architectural Renaissance

The reconstruction of Samarkand, Herat (equivalent to the Florence of the Italian Renaissance), the schools built by Ulug Beg (grandson of Emir Timur), the development of poetry and literature can summarize the Timurid Renaissance.

Large-scale building projects were created and implemented, and mausoleums, madrasas were built. Mathematical and astronomical studies were revived, and firearms began to be mastered in the early 16th century. After the golden age of Islam in the Middle Ages, this is the first time we've seen a renaissance of science and the development of science. It seems appropriate to speak of the Renaissance of science in the Muslim world, and especially in Turkic world. The city of Samarkand became an important stop on the Silk Road linking China to the West according to Dickens (1999).

Timur was not only a great conqueror, he was also a great builder. He may have been known as an invincible warrior, but today, world architecture has inherited the works he ordered in his cities. What is most striking about Timur's monuments is their grandeur. Timur built both secular, religious monuments, and gardens in his capital, with elaborately patterned stone walls and floors and palaces decorated with gold, silk and carpets. During the reign of Amir Temur, interest in classical art was revived. Major construction projects

such as mausoleums, madrasas and libraries were built. Amir Temur turned his attention to cities, and was first involved in the construction of magnificent Aksaray and fine mosques in his native Shahrīsabz, magnificent and luxurious buildings in the capital Samarkand, mosques and madrasas in Turkestan, Damascus and Tabriz... . During this period, in addition to Samarkand and Herat, there were numerous cultural centers such as Bukhara, Khiva, Shahrīsabz, Balkh, Mashhad, Shiraz and many world scientists gathered in these centers (Salimovna, 2023).

The city of Herat became an important center of intellectual and artistic life in the Muslim world during this period. Samarkand was a center of scientific research and became the center of the Timurid Renaissance due to their construction during the period. During this period, the city of Herat became an important center of scientific and artistic life in the Muslim world. Samarkand became a center of Renaissance and culture as a result of the reconstruction and high attention carried out in the city (Salimovna, 2023).

The main works of the Timurid period are the construction of the Summer Palace, the Bibi- Khanym Mosque and the Registan. Not to mention that the Taj Mahal, one of the wonders of the world, was built by the Mughal emperor Shah Jahn, a descendant of Emir Timur.

The Registan is the ancient heart of the city of Samarkand and was described by Lord Curzon, the Viceroy of India, in 1888 as "*the noblest public square in the world*". "*I know of nothing in the East which approaches it in its massive simplicity and grandeur*," he wrote. "No European spectacle can indeed be adequately compared with it, for we are unable to point to any open space in a Western city which is commanded on three of its four sides by Gothic cathedrals of the finest order" (Blunt, 1973)³.

Ulugh Beg, grandson of Emir Timur, astronomer and mathematician, more scholar than military or religious leader, left an educational institution as his main contribution to the architecture of Samarkand. Ulugh Beg adorned Samarkand with splendid monuments, madrasas and parks.

The decoration of the madrasa, like everywhere else in Samarkand, emphasizes blue, with light and dark blue tiles. Indeed, blue is ubiquitous in Samarkand. The faience mosaic above the entrance in a star-shaped design pays tribute to astronomy (Dickens, 1999). The gardens of Timurids were fascinating (Golombek, 2008).⁴

Kim (2018) writes that "*Trademarks of the Timurid style were monumental scale, multiple minarets, polychromic tilework, and large bulbous double domes. However, the most important achievement was the large-scale construction conducted in Samarkand and Shahrīsabz (historically known as Kesh or Kish). Along with their immediate successors, Timurid cultural traditions were also partly carried on by the Ottoman, Safavid, and Mughal empires*".

The construction of a number of educational centers by art patron Husayn Boygaro are crucial points in the Timurid Renaissance. In this great place founded by Sultan Husayn Boygaro, young scientists received an education, conducted scientific research, engaged in various trades and practiced calligraphy with the support of the sultan and his minister (Salimovna, 2023). According to this author, the Summer Palace, the Bibi Khanim Mosque and the Ahmed Yassavi Mausoleum in Shahrīsabz can be mentioned as the main construction works of Amir Temur's life, since she writes that "*Amir Temur hayotligidagi asosiy qurilish ishlari sifatida Shahrīsabzdagi Yozgi saroy, BibiXonim masjidi va Ahmad Yassaviy maqbarasini ko'rsatish mumkin*".

In precis, it is above all the construction of libraries that should be mentioned and which contributed to the Timurid renaissance. Ismailovich (2023) writes that "*The contribution of libraries to the development of education, literature and art, to the development of science in the Timurid state is great. Libraries and*

³ Blunt, W. (1973). The golden road to Samarkand. (No Title). [The golden road to Samarkand | CiNii Research](#)

⁴ Golombek, L. (2008). From Timur to Tivoli: Reflections on il giardino all'italiana. In *Muqarnas, Volume 25* (pp. 243-254). Brill. [muq25.indb](#)

madrassas were closely connected with each other and served as a center for the transfer of knowledge to the people. Mirzo Ulugbek built a very large library in Samarkand for the efficient creation of scholars. This library was founded during the reign of Amir Temur, and Mirza Shahrukh made a great contribution to its enrichment. Mirzo Ulugbek himself paid constant attention to replenishing his library with new books. This library is part of the scientific school of Mirzo Ulugbek in Samarkand. At one time, Badi az-Zaman donated valuable books to the large Shahrukh library in Herat”.

In sum, during the reign of Amir Temur and the Timurid dynasty, great creative works were carried out in the central cities of Movarunnahr and Khorasan. The creative work begun during this period rose to the level of state politics, which was reflected in the majestic appearance of the buildings created during this period, with luxurious and magnificent architectural decorations. The power of the Timurid state was particularly evident in architecture, and the architecture of this period has been analyzed to some extent in architectural history. The inscription “If you want to see our power, look at the buildings we have built” written on the facade of Aksaray also signified the political mission of the state of Temur. During Timur's period, the towns of Movarounnahr were built with fortifications, main streets and large-scale memorial complexes. Temur paid special attention to the decoration of the kingdom's capital, Samarkand. He began his work by restoring the city's defensive walls, destroyed and neglected for 150 years after the Mongol invasion. Water will be delivered from the Zarafshan River to the neighborhoods of Samarkand that have been deprived of water due to the completion of the suspended waterway (“Juyi Arziz”). During the Ulugbek era, new types of domed structures were developed. Achievements in concrete sciences are clearly visible in architectural monuments (Shahizinda, Ahmed Yassavi, Gori Amir mausoleums, Bibikhanim mosque, Ulugbek madrasah). It is the geometry which determines the general harmony of the architectural forms in the layout of their facade and their interior (Jaxongirovna, 2024).

In summary, the 15th century was the period of the rise of architectural art, which in turn paved the way for the development of volumetric-spatial structures in a new form. During the time of Timur, the increase in the scale of constructions depended to a large extent on the will of the individual ruler, for whom the majestic form was a means of glorifying the power and authority of Timur (Rasulovna & Mirkomilovich, 2023).

3.2. The scientific Renaissance

During the reign of Amir Temur and the Timurids, attention to education and patronage of science became a state policy in the Empire, especially in Movarunnahr and Khorasan (Shahloxon, 2024).

The ruler Ulugh Beg, great symbol of the Timurid Renaissance, contributed to science and it is to the quality of his trigonometric tables that he owes his place in the history of mathematics. Therefore, to pay tribute to him, in 1961, the International Astronomical Union named a lunar crater after him and an asteroid (2439) Ulugbek (Minor Planet Center, the International Astronomical Union) (Space.reference)⁵.

He was the grandson of Turan ruler Amir Temur and the son of Shahrukh Mirza. His mother was Gavharshad Begum, a noblewoman, member of the Turkic tribe. He was born in Sultaniya during his grandfather's campaign to Iran. He was named Mirza Muhammad Taragai. Ulugbek was not a real name, but a nickname meaning “Great ruler (bek)”. As a child, he traveled through much of the Middle East and India as his grandfather expanded his conquests in those regions. After the death of Timur, Shah Rukh moved the capital of the empire to Herat (in modern Afghanistan). Later, in 1409, sixteen-year-old Ulugbek became the governor of Samarkand (Masharif, 2023).

Masharif(2023) writes “*Ulug’bek trigonometriya va sferik geometriya kabi astronomiya bilan bog’liq matematika sohasidagi ishlari, shuningdek, san’at va intellektual faoliyatga umumiy qiziqishlari bilan ajralib turardi*”. He said that Ulugbek was notable for his work in mathematics related to astronomy, such as

5

[Asteroid Ulugbek | Space Reference](#)

trigonometry and spherical geometry, as well as for his general interest in art and intellectual pursuits. A polyglot, he spoke five languages fluently: Turkish, Arabic, Persian, Mongolian and a little Chinese. During his reign (first governor, then directly), thanks to his attention and patronage, the Timurids reached the cultural peak of the Renaissance period. The teenage ruler aimed to turn the city into the intellectual center of the empire. In 1417-1420, he built a madrasa ("university") in Registan Square in Samarkand and invited many Islamic astronomers and mathematicians to study there (Masharif, 2023).

The madrasa of Ulugh Beg was a scientific institution at that time. In fact, between 1424 and 1429, Ulugh Beg had the Samarkand Astronomical Observatory built, which was equipped with astronomical instruments that had no equivalent until then (Golombek, *and al.* 1988). According to scientists, this observatory was at the time the best in the Islamic world and the largest in Central Asia (Masharif, 2023). The Timurid Renaissance was also noteworthy in scientific terms. Indeed, the legacies of manuscripts bear witness to the greatness of Timurid scholars in the fields of mathematics, physics, and astronomy. Samarkand had a functional observatory. Ulugh Beg, a descendant of Emir Timur and a great astronomer, created a precise astronomical chart called the "Ulugh Beg Astronomical Chart." This chart was widely used in the Muslim world and translated into Latin for use in Europe. Ulugh Beg was later recognized by many scientists as the most important astronomer of the 15th century. He also built the Ulugh Beg madrasah in Samarkand and Bukhara (1417-1420) and transformed these cities into centers of culture and knowledge in Central Asia (Masharif, 2023).

Özcan (2022)⁶ writes that *"The difference of Ulugh Begh from the other known Turk-Muslim rulers – and, probably, the all the known rulers in world history– is, in addition to patronize scientists, and science education, his being a scientist of mathematics-astronomy. Indeed, Ulugh Begh is the only known scientist-ruler who had founded the largest observatory, had seen until that era in Samarkand and prepared the most detailed Zīc (star catalog), for five centuries, from Ptolemy to Tycho Brahe"*.

Ismailovich (2023) writes that *"In the palaces of Amir Temur and his descendants there were rich libraries where unique works of the ancient world and the Middle Ages were preserved. Madrasah and khanaqakh students analyzed many books from various fields of science. In Samarkand there were rich libraries of Amir Temur and Mirza Ulughbek, in Herat of Mirza Boysunkur, Sultan Hussein Boygaro and Alisher Navoi"*.

In 1437, he organized the constellation of 1018 stars in the work "Zizhi Sultani", which is still considered one of the greatest works of the world in the field of star science. This work was reprinted in Oxford in 1665 by Thomas Hyde, in 1843 by France Bailly, and in 1917 by Edward Ball Knobel. After that, Ulugh Beg defined a year as 365 days, 5 hours, 49 minutes and 15 seconds. Ulugh Beg was only 25 seconds wrong in this calculation. Apart from him, Ulugh Beg defined the earth's central inclination as 23.52 degrees, and this was considered the most correct and accurate measurement for hundreds of years. In the knowledge of triangles, Ulugh Beg determined the values of shadow and tangent to eight decimal places and eight decimal places. During Ulugh Beg's time, many works were translated from Arabic and Persian into old Uzbek. He created a rich library with more than 15,000 books (Masharif, 2023). A more accurate analysis of Ulugh Beg's table based on the study of 8 manuscripts stored in British libraries was published in 1917 in the USA by E. B. Noble "Ulugh Beg's Catalog of Stars.

Sh, N Narzullayeva (2023) calls attention to the fact that among the works inherited from Ulugh Beg, there is also a number of geographical information. Geographic coordinates of 683 settlements in the world are given

---

⁶ Özcan, E. S. 2022. Ulugh Begh's Mathematics-Astronomy Climate in Samarkand.

in the work "Zizhi Jadidi Koragony". Ulugbek writes in his works that the observatory he built is located at 39037'28" geographical latitude. According to the results of current measurements, the territory of the observatory corresponds to 39049'37". The science of geography was studied with the help of maps created by Ulugbek.

The development of science was mainly due to the rapid development of manuscript production. Certainly, many calligraphers, miniaturists and bookbinders gathered in the same place to embark on the creation of copies and established the Herat copy workshop and other cities such as Samarkand.

3.3. The artistic and literary Renaissance

The Renaissance was also made in terms of art. According to Alisher Navoi (Timurid Poet), serious attention was paid to the development of literature, especially in the Turkish language, during the Timurid period. Also, during this period, there was an increase in fine art - miniature art and monumental painting (Sugdiyona, 2024). In that period, the performance skills of singers, musicians and dancers rose to great heights.

3.3.1. The artistic Renaissance

Shahrokh Mirza and his wife attracted to the Empire and to their court, artists, architects, philosophers and poets recognized today among the most famous in the world, including the poet Djami. Their eldest son, Ulugh Beg, governor of Samarkand, was an outstanding astronomer.

Rahmatov, *and al.* (2023) noticed that Some of the miniatures made during the reign of Khalil Sultan were made graphically and artistically in a unique "ink pen" style. During Timur's lifetime, kings and princes were depicted on the walls of his palace, and Kamoliddin Behzod created the real portrait genre. In general, many miniatures depicting the images of Timur and the Timurids are kept in various libraries around the world (Yodgorov & Nurullayeva, 2023).

Miniature paintings have a great place in Timurid art. Painting was not limited to papers, as many artists of the Timurid period painted complex murals. Timurid art was even reflected in Anatolia. Bernus-Taylor (1997) wrote *"The decoration of the "Green Complex" in Bursa, a reflection of Timurid art"*.

Kim (2018) writes that *"Unlike Italian Renaissance art, which used the human body as a metaphor and vehicle for everything it wanted to say about the universe, miniature painting focused on the depiction of human emotion as its primary metaphor and vehicle. The colors and gestures, the relationships and situations portrayed, the architecture and natural"*.

In fact, many well-known artists such as Zahiriddin Azhor, Bobonaqqosh created their works. A number of miniature works have been created. The monuments of fine art that have come down to us in Samarkand, Khivot and Bukhara show that the unique styles of this art were formed in the direction of true depiction of life (Sugdiyona, 2024).

In short, As Rustamova (2023) shows, the Timurid Empire saw the development of schools dedicated to learning to make miniatures. Calligraphy-handwriting was considered an integral part of literature. Miniature fine art was considered primarily as a pattern. The mural paintings restored during the Timurid period stopped again in the 16th century. In the palace residences of the Timurids in Samarkand, there were murals depicting reception ceremonies, battle scenes, hunting scenes, and public holidays. The images of Temur, his sons, grandsons, wives and concubines are depicted in these wall paintings. The mural paintings are thematically diverse and stylistically close to the genre of miniatures (Jaxongirovna, 2024). The miniature is indeed the characteristic of artistic development under the Timurids.

3.3.2. The literary Renaissance

The Timurid literary Renaissance was achieved through the development of the Chagatai Turkish

language and writings in this language. Great authors such as Alisher Navoi (1441-1501), leaving behind excellent works in Turkish such as "Khamasa" contributed to the Timurid literary Renaissance. This poet of Timurid literature left a mark on history and asserted that literature holds a crucial place and must be developed. According to Alisher Navoi, the word is one of the most precious things in the world, just like its guardian (Zokirov, & Ibragimova, 2021)⁷.

Literature was highlighted and we wanted it to be engraved in history. Skilled calligraphers were gathered to leave the books to subsequent generations. The Empire had several libraries, namely royal libraries, private libraries, madrassas and private libraries. At that time, in the famous madrassahs of Movarunnahr and Khorasan, including Samarkand, Bukhara, Herat and Balkh, special rooms were reserved for the library, where rare manuscripts were kept and protected by responsible employees. Among these rare manuscripts, classic works written in the 15th and 16th centuries and occupying a special place in the history of science and civilization have reached us; they are currently kept in Uzbekistan and in various libraries around the world according to Ismailovich (2023). The libraries were freely used by scientists, all madrassah teachers and students. In particular, Alisher Navoi's library was widely used first by Mirkhond, and then by his grandson Khondamir. Ismailovich (2023) notes that libraries actively contributed to the development of science, education, literature and art, which flourished in the Timurid Empire.

In the work "Risola", during this period, around a thousand poets from Herat and the surrounding area engaged in artistic creation - poetry (Salimovna, 2023).

Literature in this language grew so much that Chagatai Turkish was recognized and widely used in the Muslim world as one of the three literary languages, alongside Arabic and Persian. It was even the first time that Turkish literature had developed to such an extent. Navoi was a great poet of the Timurid era, arguably the greatest in Chagatai literature. Moreover, like literary salons existing in the West, he created a salon where poets, artists, and scholars gathered at his home and even conducted literary critiques.

This allowed Babur, descendant of Amir Timur and first of the Great Moguls, to write his life, the Baburnama, entirely in Chagatay Turkic language (Subtelny, 1994)⁸. Indeed, the Mughal Empire, founded by descendants of Emir Timur, continued to revive Timurid literature in the Chagatai language. In 1492, after the fall of the Timurid Empire, it conquered Northern India and New Delhi.

In sum, it must be said that all aspects of the art of music, composition, performance, science and special education reached the highest stages of development during the Timurid era.

3.4. The place of women in the Timurid Renaissance

Women played a significant role in political and economic life under the Timurids. (Mukminova, 1997)⁹ Mukminova wrote that women occupied a rather important place in the court of Amir Timur and the Timurids. They took part in the festivities where high dignitaries, ambassadors, ..., participated in the construction of mausoleums, madrassas, women became managers, etc. (Fajziev, 1994).

Arbabzadah (2017) writes that "Timurid women from the ruling class patronized religious activities, set up buildings and developed architecture with their own private funds. The most important of these women was Queen Gawhar Shad, the wife and consort of the Timurid ruler Shahrukh (r. 1405-1447), who spent a

⁷ Zokirov, M. T., & Ibragimova, M. S. N. (2021). Alisher Navoi about style problems. *ISJ Theoretical & Applied Science*, (12), 601-604. [ALISHER-NAVOI-ABOUT-STYLE-PROBLEMS.pdf \(researchgate.net\)](#)

⁸ Subtelny, M. E. (2018). The symbiosis of Turk and Tajik. In *Central Asia in historical perspective* (pp. 45-61). Routledge. [The Symbiosis of Turk and Tajik | 4 | Central Asia In Historical Persp \(taylorfrancis.com\)](#)

⁹ Mukminova, R. (1997). Le rôle de la femme dans la société de l'Asie centrale sous les Timourides et les Sheybanides. *Cahiers d'Asie centrale*, (3/4), 203-212. [Le rôle de la femme dans la société de l'Asie centrale sous les Timourides et les Sheybanides \(openedition.org\)](#)

decade as the de facto ruler of the Timurid empire after organizing the coronation of her young grandson. upon her husband's death in 1447. Not only did Gawhar Shad dare to break the long-standing custom of preventing women from attending mosques by building two mosques; she also ensured that the mosques in question became not just ordinary places of worship but prestigious Friday mosques, serving as influential institutions at the intersection of political and religious power. The author writes that “ *It can be safely assumed that Gawhar Shad was inspired by an earlier Turko-Mongol female aristocrat, Qutlugh Turkan Aqa (d. 1383), Timur’s older sister, who was known to have built a mosque in Samarqand*”. Spouse of the Shahrukh ruler in the first half of the fifteenth century and de facto ruler for a decade, Gawhar Shad distinguished herself by her disregard for an ancient tradition whereby only male rulers, the sultans, had the legitimacy to sponsor the construction of prestigious institutions such as mosques. Certainly, this woman, Gawhar Shad, financed the construction of two mosques in key Timurid cities, one in Herat and the other in Mashhad (in what is now Iran). This fact underlines the importance of women's role in shaping religious culture (Arbabzadah, 2017).

Arbabzadah (2017) writes that “*It is clear from the historical records of the time that Timurid women had an especially high status, and it was this status that in turn allowed them to commission the building of religious schools, khanaqahs and mausoleum shrines*”. This author adds that this high status was inherited from sedentary Turco-Mongolian societies, which were more egalitarian. He writes that “*Traditionally, women played a key role in Turco-Mongolian societies*”. In short, the Timurid dynasty gained its strength through Emir Timur's marriage to a descendant of Cengiz han.

To illustrate this point, Arbabzadah (2017) explains like that “*we have to recall that Timur was granted legitimacy to rule only after he married the Chinggisid princess, Saray Mulk Khanum. Before his marriage, the rules of the political system of the steppe excluded Timur, because he was not related to Chinggis Khan (ca. 1162–1227). This absence of kinship amounted to his lacking in legitimacy to rule. It is for this reason that it was only after his marriage to Saray Mulk Khanum, a daughter of Qazan Khan (r. 1343–46), that Timur was given legitimacy to rule. More important, the legitimacy to rule was transferred to Timur after he was conferred the title of gurigan (son-in-law)*”.

Historical sources from this period testify to Timur's close and special relationship with the women in his family. For example, the following passage from Mirkhwand's *Rawzat al-Safa* illustrates the powerful emotional impact that the death of his elder sister, Qutlugh Turkan Aqa, had on Timur. Such a deep attachment between the male ruler and the women in his family was typical of Turco-Mongolian societies. We find a later example of such strong attachment to female relatives in the figure of Timur's descendant, Babur, who, as founder of the Mughal empire, became ruler of northern India between 1526 and 1530 (Arbabzadah, 2017).

Shakirova & Tojiboyev (2023) focus also on the fact that a prominent female figure in the Timurid court in the 15th century was the wife of Shahrukh, who ruled the western part of the Timurid kingdom from Herat. She was the wife of Shah Rukh. They underlined that Gavharshadbegim played an important role in shaping the cultural life of Herat. They also add that, as the Timurid dynasty prospered through trade and tribute, Gavharshadbegim sponsored massive construction works in Herat from the royal treasury. One of his most famous works was the Musallah complex built between 1417-1438. This included a public mosque and a seminary madrasa decorated with Timurid-style mosaics. Gavharshad built more than 100 buildings and heralded a new era of royal female patronage that shaped Timurid aesthetics. Gavharshadbegim also awarded the scientists of astronomy, philosophy, mathematics and mysticism for their works dedicated to her.

In addition, Gavharshadbegim strongly supported educational work. Her greatest achievement was the establishment of the Gavharshad Mosque and Seminary Madrasa, considered among the best in the Islamic world, in 1417. It contains teachings on religion, philosophy and logic from renowned scientists. Gavharshadbegim also attended elementary schools where Arabic and Persian literature were taught. Places were reserved for girls in her madrassas and she personally sponsored orphanages (Shakirova & Tojiboyev, 2023).

Her efforts in collecting rare books and manuscripts greatly expanded the royal library. She sponsored the historical chronicles about Timur's campaigns, authored by Sharafuddin Ali Yazdi and Nizamiddin Jami, who glorified the rule of the Timurids (Shakirova & Tojiboyev, 2023).

The importance of women's place is reflected everywhere. Surely, we must recall that the Masjid-i Bibi in Samarqand was named after Timur's wife, Saray Mulk, while Timur and his descendants also built gardens in honor of their wives, places that were used to welcome and entertain foreign visitors. Contemporary literary sources, such as poetry, historiography and biographies of poets and saints, also bear witness to the particularly high status enjoyed by Timurid women (Arbabzadah, 2017). All in all, this shows just how important a role women played in Timurid society. Timurid women were powerful and active agents in the cultural and political life of Timurid society, whether as political agents like Gawhar Shad or as enthusiastic patrons of music and poetry like the Mughal empress Ruqiyya Bigum (1542-1626).

RESULTS AND DISCUSSIONS

Since then, the great kingdom established by Amir Temur has attracted the attention of the people not only in his own country, but also attracted neighboring countries and their kings, as well as rulers of distant countries. According to historical documents, since the 70s of the 14th century, representatives of European countries came to Movarounnahr and were seriously interested in the power and potential of the new independent state. They attempted to establish political and economic relations with the state of Amir Temur. This opinion is clearly confirmed by numerous historical and scientific works, which describe in detail that he sent ambassadors to his palace and in turn received ambassadors from Spain, France, England, China, more than 20 foreign countries in its capital Samarkand. Timur's personality is studied with great interest in Europe. This is why many works have been created on the biography, history and politics of Temur. Professor L. Keren is the author of numerous books and articles on Amir Temur and his relations with Europe. One of his most important books, "Temur or Sahibkiran Sultanate", was first published in 1978 for example. (Salimovna, 2023).

In short, the art and architecture of the Timurids, stemming from the Renaissance, were so prestigious that they inspired regions stretching from Anatolia to India. From Ottoman Sultans to the Mughal emperors of India, the Timurid Renaissance revived science and art in a significant part of Asia. While, in political terms, Timur's vast empire may have been relatively ephemeral, his descendants continued to rule over Transoxiana as great patrons of Islamic art. Thus, this empire lived on through science and art. Not to mention, their spectacular cultural activities were centered around Samarkand (Uzbekistan) and Herat (Afghanistan) but extended from Anatolia to India. Salimovna (2023) writes that had significant influence on other states during the Islamic Gunpowder Empire (Ottoman Turkey and Safavid Iran). "*Temuriylar Islomiy porox imperiyalari davridagi boshqa davlatlarga (Usmonlilar Turkiyasi va Safaviylar Eroni) sezilarli ta'sir ko'rsatgan*"¹⁰.

The Timurids testify to being great masters of architecture. Indeed, the Timurids were also immense builders. Consequently, Uzbekistan has become a center attracting tourists because the grandeur of buildings such as religious institutions and foundations like mosques, madrasas, and khanqahs (convents) attests to the greatness of the Timurid Renaissance.

The originality of the Timurid cultural movement is that it contributed to the development of Chagatay to such an extent that the language was even learned by some Ottoman sultans.

The 15th and 16th centuries were marked by a circulation of artists, manuscripts, and ideas that took place among political centers both inside and outside the Islamic world. Consequently, the Timurid Renaissance facilitated the exchange of knowledge as well as art.

---

¹⁰ Salimovna, S. M. (2023). RENAISSANCE OF TIMURID PERIOD AND ITS PLACE IN WORLD CIVILIZATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(9), 89-92.

CONCLUSION

The Timurids, or the Timurid dynasty, were a turco-Mongol dynasty founded by Timur (Emir Temur) in the 14th century in Central Asia. Timur was a military conqueror who supported the arts and culture in some of his capitals. The Timurids revived science, art, and architecture in the Turkestan region of Central Asia. By bringing together artists, architects, scientists, and poets from various parts of the world, Samarkand and Herat became significant artistic and scientific centers of the Timurid Renaissance. Ulug Beg, a ruler of the Timurid dynasty, stood out for his interest in astronomy and the sciences. He constructed a renowned astronomical observatory in Samarkand where significant work was carried out. This observatory served as an advanced center of studies for its time. In terms of art and architecture, Samarkand and Herat in Afghanistan experienced cultural development under the Timurids, with notable monuments such as Ulugh Beg's madrasa in Samarkand and the Goharshad Mosque in Herat.

In summary, the Timurid Renaissance, established by the descendants of the great Emir Timur, allowed Asia to rise from its ashes. Like the Western Renaissance, the Timurid Renaissance developed through science, art, architecture, etc. There is no doubt that polymathy was commonplace in Central Asia during the Timurid Empire. In the end, this era left its mark on history, and anyone who has seen or will see these Timurid monuments in Samarkand can easily testify to the splendor they possess, even after years of decay, and imagine the grandeur of the old days, which many admirers of history are full of praise.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

References

- Aka, İ. (1984). Timur'un ölümünden sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de hakimiyet mücadeleleri. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 21(1-2).
- Arbabzadah, N. (2017). Women and religious patronage in the Timurid Empire. *Afghanistan's Islam*, 56-70.
- Beaupertuis-Bressand, F. (1995). Le Prince Savant annexe les étoiles. *Samarcande 1400-1500, La cité-oasis de Tamerlan: coeur d'un Empire et d'une Renaissance*.
- Bernardini, M. (Ed.). (1996). *La civiltà timuride come fenomeno internazionale*. Inst. per l'Oriente CA Nallino.
- Bernus-Taylor, M. (1997). Le décor du « Complexe Vert » à Bursa, reflet de l'art timouride. *Cahiers d'Asie centrale*, (3/4), 251-266.
- Blunt, W. (1973). *The golden road to Samarkand*.
- Caiozzo, A. (2012). Propagande dynastique et célébrations princières, mythes et images à la cour timouride. *Bulletin d'études orientales*, 60, 177-201.
- Chuvin, P. (2010). La Renaissance timouride à Samarcande. *Les Dossiers d'archéologie (Dijon)*, (341), 74-76.
- Darling, L. T. (2002). The Renaissance and the Middle East. In *A Companion to the Worlds of the Renaissance* (pp. 55-69).
- Delen, M. (2017). Emir Timur ve yönetim ilkeleri. *Journal of Social Policy Conferences*, 73, 144-161. Istanbul University.
- Dickens, M. (1999). *Timurid Architecture in Semerkand*. Oxus Central Asia.
- Fragner, B. (1999). Die "Persophonie": Regionalität, Identität und Sprachkontakt in der Geschichte Asiens.
- Fayziyev, T. (1995). *Temuriylar hajarasi*. Fajziyev, (1994). *Temurij malikalar*. Tachkent.
- Fourniau, V. (2006). Qu'est-ce que l'Asie centrale? *Outre-Terre*, (3), 15-29.
- Fourniau, V., & Fournieau, V. (1996). Quelques aspects du thème timouride dans la culture française du XVIe au XIXe siècle. *Oriente moderno*, 15(2), 283-304.
- Goldenchtein, Y. (1995). *Samarcande, Boukhara, Chakhrisiabz, Khiva* (Vol. 14). Retrieved from www.acredition.com.
- Golombek, L., Wilber, D. N., & Allen, T. (1988). *The Timurid Architecture of Iran and Turan*. Golombek, L. (2008). From Timur to Tivoli: Reflections on il giardino all'italiana. *Muqarnas*, 25, 243-254.
- Ismailovich, I. U. B. (2023). Source studies of libraries in Central Asia during the "Second Muslim Renaissance". *World Bulletin of Management and Law*, 28, 33-36.
- Jaxongirovna, U. G. (2024). Temuriylar davridagi me'moriy yodgorliklar tavsifi. *Pedagogical Reforms and Their Solutions*, 2(1), 46-48.
- Kim, T. S. (2018). The renaissance revisited: from a silk road perspective. *Acta Via Serica*, 3(1), 11-25.
- Kim, T. S. (2016). The Development of the Silk Road: The Postal Relay Route of Mongol and Goryeo. *Acta Via Serica*, 105-117.
- Krisciunas, K., & Paksoy, H. B. (1992). *The Legacy of Ulugh Beg*. Isis Press.
- Masharif o'g'li, D. A. (2023). Mirzo Ulug'bekning ilm fanga qo'shgan hissasi. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(5), 235-239.
- Minor Planet Center, the International Astronomical Union. (2021). Retrieved from http://www.minorplanetcenter.net/db_search/show_object?object_id=2439.
- Moranvillé, H. (1894). Mémoire sur Tamerlan et sa Cour par un Dominicain, en 1403. *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 433-464.
- Mukminova, R. (1997). Le rôle de la femme dans la société de l'Asie centrale sous les Timourides et les Sheybanides. *Cahiers d'Asie centrale*, (3/4), 203-212.
- Omonullo, B. (2023). Edges of Timurid Renaissance: Sultan Ibrahim. *Journal of Social Sciences and*

Humanities Research Fundamentals, 3(05), 46-50.

Özcan, E. S. (2022). Ulugh Begh's Mathematics-Astronomy Climate in Samarkand. Rahmatov, M., Yusupjonova, M., & Maxamadov, A. (2023). Temuriylar davrida madaniyat va san'at. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(13), 28-30.

Rasulovna, X. S., & Mirkomilovich, M. B. (2023). Amir Temur va temuriylar davri me'morchiligining rivojlanish tarixidan. *Scientific Approach to the Modern Education System*, 1(12), 48-53.

Ruggiero, G. (2007). *A Companion to the Worlds of the Renaissance*. Print ISBN: 9781405157834 | Online ISBN: 9780470751626.

Rustamova, M. T. (2023). Markaziy Osiyoda miniatyura san'ati maktablarining shakllanishida Kamoliddin Behzodning o'rni. *Journal of New Century Innovations*, 27(5), 81-87.

Salimovna, S. M. (2023). Renaissance of Timurid Period and Its Place in World Civilization. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(9), 89-92.

Scharlipp, W. (1989). *Le Livre de Babur. Baburnama*.

Shahloxon, I. (2024). Amir Temur va temuriylar davrida ta'lim-tarbiya. *Universal Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(9), 66-72.

Shakirova, S., & Tojiboyev, M. (2023). Gavharshodbegimning ijtimoiy hayotdagi o'rni. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 3(9), 23-26.

Subtelny, M. E. (2018). The symbiosis of Turk and Tajik. In *Central Asia in historical perspective* (pp. 45-61). Routledge.

Sugdiyona, V. (2024). Amir Temur davrida madaniyat va san'at. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 3(29), 77-79.

Szuppe, M. (2004). Circulation des lettrés et cercles littéraires. *Annales. Histoire, sciences sociales*, 59(5-6), 997-1018.

Silvestre de Sacy, A. I. (1822). Mémoire sur une correspondance inédite de Tamerlan avec Charles VI. *Mémoires de l'Institut de France*, 6(1), 470-522.

Yodgorov, N., & Nurullayeva, M. (2023). Temuriylar davrida sharq miniatyurasining rivojlanishi. *Академические исследования в современной науке*, 2(5), 69-73.

Two Murders by the Red Army: An Analysis of the Poetry of Müşfik and Çolpan

Kızıl Ordu'nun İki Cinayeti: Müşfik ve Çolpan'ın Şiirleri Üzerine İnceleme

Osman Safa AZGIN
Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Edebiyat Bölümü
Öğrencisi, Kayseri,
Türkiye
Orcid: 0009-0002-1862-
7402

ABSTRACT

Mikayıl Müşfik and Abdülhamit Süleyman Çolpan, two poets executed by communist forces in 1938, hold a significant place in the literary traditions of the Turkish World as distinguished lyric poets. In their poetry, they adeptly addressed themes of homeland, nation, and independence, reflective of the era's concerns. Despite their early deaths and the censorship of their works, Müşfik's poems have been relatively well-preserved, with some manuscript copies still being maintained. Unfortunately, the same cannot be said for Çolpan's works. This study compares and examines their poetry, concluding that these young martyrs illuminated the dark pages of history with a masterful literary style regarding their nation's future. It is evident that the realism movement is excellently represented in Azerbaijani literature, while symbolism is masterfully employed in Uzbek literature. These poets, with their bravery in the face of Soviet repression, have achieved prominence not only in Azerbaijani and Uzbek literatures but also within the broader Turkish World literary tradition. Our study covers events in Greater Turkistan during the Soviet era, the pre-revolutionary and revolutionary conditions of Azerbaijani and Uzbek literatures, and poetry analyses.

Keywords: Mikayıl Müşfik, Abdülhamit Süleyman Çolpan, Soviet-era Literary Studies

ÖZET

1938 yılında komünist kurşunuyla katledilen kader ortağı iki şair Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan Türk Dünyası Edebiyatlarında müstesna yere sahip üstat lirik şairlerdir. Şiirlerinde dönemin getirdiği vatan, millet, bağımsızlık konularını ustaca işlemişlerdir. Bir nevi genç yaşta öldürülmelerine ve eserlerinin yasaklara uğramasına rağmen günümüze değin Müşfik'in eserleri daha çok muhafaza edilmiş, bazı eserlerinin el yazma nüshaları halen korunmaktadır. Nitekim Çolpan için aynısını söylemek, ne yazık ki, pek mümkün değildir. Şiirlerinin karşılaştırmalı incelemesini yaptığımız bu çalışmada vardığımız sonuç şudur ki: genç yaşta şehit edilen şairlerimiz devletlerinin istikbali konusunda mükemmel edebi üslupla tarihin karanlık sayfalarını aydınlatmıştır. Azerbaycan edebiyatında realizm akımını, Özbekistan Edebiyatında ise sembolizm akımının mükemmel şekilde işlendiğini söylemek mümkündür. Repressiya döneminin bu karanlık sayfalarında büyük bir cesaretle tam bağımsızlık hedefini gaye edinen bu şairlerimiz, Azerbaycan ve Özbekistan Edebiyatlarının yanı sıra Türk Dünyası edebiyatları içinde büyük şairlerdir. Çalışmamızda Sovyet döneminde ki Büyük Türkistan'da olan olaylar, Azerbaycan ve Özbekistan Edebiyatlarının ihtilal öncesi ve ihtilal sırasındaki durumu, şiir incelemeleri konuları işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mikayıl Müşfik, Abdülhamit Süleyman Çolpan, Sovyet Dönemi Edebiyatı İncelemeleri

Geliş Tarihi/Received 27.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted 27.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
E-mail: osmansafaazgin4@

Cite this article: Azgin, O. S. (2024).
Two Murders By The Red Army: An
Analysis Of The Poetry Of Müşfik And
Çolpan. Orta Doğu ve Orta Asya-
Kafkaslar Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi (ODAK), 4 (2), 96-
.105
Orcid: 0009-0002-1862-7402

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Giriş

Türkler, milattan önce Hun Devletinden başlayarak birçok devlet kurmuşlardır. Ancak kurulup yıkılan devletler Edebiyatları kadar eski değildir. Kavimler göçü ile başlayan Türk Devletlerinin başka coğrafyalara göçü edebiyatı, dili, kültürü zenginleştirmiş ve geliştirmiştir. 20. yüzyıl Orta Asya tarihinde var olan Büyük Türkistan dili, dini, kültürü bir olan Türk devleti topraklarıdır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren kuzeyde Çarlık Rusya'nın, güneyde Çin'in baskılarına maruz kalmış ve bazı Türk Devletleri Türkistan'dan ayrılarak farklı tarihi olaylara karışmıştır.

Azerbaycan ve Özbekistan Türk devletleri, günümüze kadar değişik istilalara uğramıştır. Bu istilalarla dillerini, dinlerini ve kültürlerini değiştirmek, unutturmak ve yok etmek isteyen Ruslarla çetin mücadeleler vermişlerdir. Buna benzer direnişler Türk tarihinde çokça vardır lakin hiçbir zaman bu direnişlerin karşılığı 20. yüzyılda olduğu kadar kanlı, yüz karası ve ağır olmamıştır. Bu direnişlerin bir diğer kahramanları ise şair ve yazarlardır. Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan işte bu kahramanlardandır. Kendileri, bir milleti hürriyetine kavuşturmak için canlarından vazgeçen aydınlardır. Yeni Azerbaycan ve Yeni Özbekistan Edebiyatının bayraklarından olan Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan şiirde yeni teknikler, biçimler ve dönemden doğan konularla isimlerini kendi devletlerindeki edebiyatın yanı sıra Türk Dünyası Edebiyatı'na da altın harflerle yazdırmışlardır.

Bu çalışmamızda farklı başlıklar altında hem tarihi, hem de edebi anlamda inceleme yaparak bir bilgi aksettirmeye çalışacağız. Bunun yanında aynı dönemi paylaşan bu şairlerimizin şiirleri üzerinde tematik incelemeler, bakış açılarından dolayı yasaklara uğrama sebeplerini, uzun süren sorgu dönemlerinin nedenleri ve şehit edilme sebepleri açıklanacaktır.

İhtilal Öncesi ve Sırasında Azerbaycan Edebiyatı

Yüzyıl başlarından ele aldığımız Yeni Azerbaycan edebiyatı Çarlık dönemi baskılarından kaynaklı dili, dini ve kültürü özgür bir edebiyat değildir. Çarlık'ın 1905'te zayıflaması üzerine Çar 2. Nikola'nın çıkardığı manifesto ile uluslara bir hürriyet ortamı tanınmıştır. Uzun zamandır sömürge toprakları olan Azerbaycan sahası, bu yıllarda söyleyemedikleri, sorgulayamadıkları, yazamadıkları ve cevap alamadıkları konulara daha da yönelmiştir. Azerbaycan Edebiyatı bu yönüyle yeni bir forma evrilmiştir.

1905 Manifestosu Azerbaycan için olduğu kadar, sömürge olan diğer devletlere de soluk olmuştur. Azerbaycan Edebiyatı bu dönemde tüm Türkistan'a ve Osmanlı'ya yayım ağı kurmuş, böylelikle Türk milletlerinin bu dönemde birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamıştır. Yayım yapılan esas merkezler Kazan daha sonra Bakü olmuştur. Osmanlı'dan sonra ileri gelen bu iki merkez de gazete ve dergi yayımı, tiyatro eserleri ve kitap neşri yapmıştır.

1903'te ilk gazete "Şark-i Rus" yayın hayatına başlamıştır. 1908'de ilk defa Bakü'de Üzeyir Hacıbeyli'nin "Leyli ve Mecnun" operası sahneye konulmuştur. Hacıbeyli'nin gelişen diğer operetleri ilerleyen yıllarda başka devletlerde de sahneye konmuştur. Yeni ve sağlam bir kültürle hayatına devam eden Azerbaycan Edebiyatı 1905-1920 arasında matbuat çevresinde gelişmiştir. 1906'da çıkan "Füyuzat" ve "Molla Nesreddin" dergileri iki farklı edebiyat oluşturmaya çalışmıştır: Füyuzat Türkiye Edebiyatında Servet-i Fünun edebiyatıyla eş değer bir yol çizerken, Molla Nesreddin sade, saf bir Azerbaycan Türkçesiyle halka hitap edip daha yüksek bir kitlenin dikkatini çekmiştir. Matbuatın halka ulaşmadaki gücü Azerbaycan Edebiyatında büyük ilerlemeleri yönlendirmiştir.

Bir tarafı Çarlık, bir tarafı da İran sömürgesinde olan Azerbaycan toprakları, yazarlarının yüzyıllar süren Çarlık mezalimi sonrasında canları pahasına hürriyete koşmasına ve 1918'de Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulmasında etkili olmuşlardır. Yine aynı yılda Güney Azerbaycan'da "Azadistan Cumhuriyeti" kurulmuştur. 1917 Bolşevik ihtilali sonrası Rusya'da başa gelen hükümet tekrardan işgal politikasına başlamıştır. İlk başlarda

komünizmi yerleştirme siyaseti izleyen Bolşevikler, devletlerin edebiyatlarına Sovyet realizmini yerleştirme adımlarını atmış ve eski edebiyatı ortadan kaldırmak istemişlerdir. Lenin'in ölümü üzerine başa geçen Josef Stalin (1924), bu siyaseti daha ileri götürmüş ve devlet propagandası olan edebiyat sahasına daha ağır yasaklar getirmiştir. Belirtilen konuları yazmayan şairler, belli bir süre izlenmiş daha sonra sorguya alınarak, işkence ve cinayetlere kurban gitmişlerdir. Bu durumlardan kaynaklı susan kişilerle birlikte, her türlü özgürlüğü alınan Azerbaycan Devleti de makûs bir döneme girmiştir.

İhtilal Öncesi ve Sırasında Özbekistan edebiyatı

Özbek şairleri "Serbest Nazım" denilen batılı şiir türüne fazla kapılmamışlar, gelenekten gelen dördlük ve hece veznine bağlı kalmışlardır. Bunun yanında aruz vezniyle gazel, kaside, muhammes türlerini denemişler ve günümüzde de yazmaya devam etmekteledir. Batılı nazım şekillerinden yalnız "Sonet" Özbek şairlerinin kullandığı türdür.

Özbek Türkleri çok uzun zaman Rus sömürgesinde yaşamışlardır. Önce 1864 ve 1917 yılları arası Çarlık Rusya'sının, daha sonra 1917-1991 yılları arasında Sovyet Rusya'nın sömürgesinde olmak üzere bir buçuk asır sömürgeciliğe maruz kalmışlardır. Buna rağmen şiir alanında milli köklerine sımsıkı bağlı kalmaya çaba göstermişlerdir.

Sovyet baskı ve şiddetinin arttığı yıllarda, yasaklanan yahut sansürlenmiş kelimeleri divan şiiri mazmunlarını andıran sembollerle Özbek şiirinde çokça görülmektedir. Yeni Özbek Edebiyatı'nın kurucusu Abdülhamit Süleyman Çolpan'dan başlayan bu durum kuş, bülbül, kelebek, bahar, yaz, gül, bağ-bahçe, güneş, yıldızlar gibi kelimelerle özgürlük bağımsızlık ve mutluluk sembolleri olmuştur. Sonbahar, dökülen yapraklar, kış, kar, fırtına gibi kelimeler tutsaklık ve mutsuzluğun sembolleriyken; Karga, kar, kara bulut, garp(batı) gibi kelimeler de sömürgecileri yani Rusları ifade etmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 3).

Mikayıl Müşfik

5 Haziran 1908 yılında Bakü'de doğmuştur. Tam ismi Mikayıl Müşfik Mirza Gadiroğlu İsmayilzade'dir. Anne ve babası öğretmenlik mesleğini icra etmektedir. Babası aynı zamanda "Vüsagi" mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir. Henüz altı aylıkken annesini, yedi yaşında da babasını kaybetmiştir. İlköğrenimini bir Rus-Tatar okulunda yapar. Yükseköğrenimini ise 1931'de Azerbaycan Darülfünununda Dil ve Edebiyat fakültesinde noktalamıştır. Mezun olduktan sonra anne ve babası gibi öğretmenlik mesleğini icra etmiştir.

Müşfik, genç yaşta ailesini kaybetmesinden dolayı aileye müthiş bir hüznün, saygı ve sevgi duymuş, şiirlerinde bu konuya çokça yer vermiştir. Yüreğindeki anne sızısını "Ana" şiirinde şöyle işlemiştir.

*"Ana dedim, ürəyimə yanar odlar saçıldı,
Ana dedim, bir ürpəriş hasil oldu canımda,
Ana dedim, qarşımda bir gözəl səhnə açıldı,
Ana dedim, fəqət onu görməz oldum yanımda."* (Turan, 2021, s. 26).

Şiirlerinde aile konusunun yanında; vatan, hayat, insan, çocuk, doğa, gelişme, ilerleme, güzellik ve sevgi konularını da işlemiştir.

İlk şiirleri "Genç İşçi" gazetesinde yayımlanan "Bir Gün" ve "Ölkem" şiiridir. 1926'da yayımlanan bu şiirlerinden sonra 1930'da ilk şiir kitabı "Külekler" basılmıştır. Hayattayken basılan son kitabı ise "Kendli ve İlan" olur. 1935 – 1937 yılları arasında yazdığı poemaları ve on bir yıl boyunca yazdığı şiirlerinin hepsi "Çağlayan" adlı kitapta toplamış ve basıma ve hazırlamıştır. Ne yazık ki yine 1937 yılında tutuklanması üzerine eser, ilerleyen zamanlarda basılması üzerine arkadaşları tarafından saklanmıştır. Günümüzde eserin el yazma nüshası Azerbaycan

Respublikası El Yazmaları Enstitüsünde muhafaza halindedir.

28 Nisan 1920 Azerbaycan Cumhuriyetinin yıkılmasıyla Sovyet hükümeti kurulunca Mikayıl Müşfik şiirlerinde; milliyetçi, ulusçu, özgürlük yanlısı, bağımsızlık, halkın sömürgeci baskıya karşı birleşmesine yönelik motifleri şiirlerinde işlemesinden kaynaklı Ahmed Cevad'la birlikte, "karşı-devrimci" suçlaması altında tutuklanmıştır. İşkence ve zulümler uygulanmış ama yollarından geri dönmemişlerdir. Bu durumun en büyük sebebi vatani Azerbaycan'ın özgür bir devlet olduğu zamanlarda yaşamış, Cumhuriyet'in tadını tatmış ve bu durumdan ötürü tekrar ülkesini özgür görmek istemesidir. Müşfik'in tutuklanmasının ilk kıvılcımları "*Oxu Tar*" adlı şiirle olmuştur. Daha sonrasında şiirleri kendisine düşman olan, Sovyet yanlısı şairler tarafından çarpıtıldı. Basında ağır eleştirilere ve iftiralara uğramış ve birçok kez tutuklanıp sorguya çekilmiştir. Olaylar böyle gelişirken 1937'de bir kez daha tutuklanmıştır. 5 Kasım 1938 yılında SSCB Yüksek Mahkemesinin 20 dakikalık duruşması sonrasında "vurulma" kararına çarpıtıldı. Bakü'nün ağır hapisleriyle meşhur Bayıl cezaevinde kurşunlanarak şehit edilmiştir.

Abdülhamit Süleyman Çolpan

1893 yılında Andican şehrinde doğdu. Babası medrese eğitimi görmüş, müreddeb divan sahibi bir şairdir. Bazı kaynaklara göre de zengin bir tüccardır. Tabi tüccar birisinin şiir yazamayacağı ihtimali olmadığından kaynaklı her iki mesleği de icra etmiş olma ihtimali yüksektir. Eğitimine mahalle mektebiyle başlamıştır. Türk şivelerini bilen, aynı zamanda Arapça, Farsça, Rusça dillerini öğrenmiş bir müelliftir. İsmail Gaspıralı'nın fikirlerinden etkilenerek, Cedid akımı iyice benimsemiştir. Anadolu sahasına hiç gelmemesine rağmen Tefvik Fikret, Cenap Şahabettin, Mehmet Akif Ersoy ve Mehmet Emin Yurdakul gibi dönem şairlerinden de etkilenmiştir.

1913 yılında yazın hayatına başlayan Çolpan ilk makale ve yazılarını Sada-yı Türkistan, Sada-yı Fergana, ve Türkistan gibi çeşitli gazeteler de neşretmiştir. Böylelikle 1914 - 1917 yıllarında "milletperver gazeteci" olarak anılmıştır.

Çolpan'ın sanatkâr olarak tanınmasındaki en büyük etken şiirleridir. İlk şiirleri 1922'de Özbek Yaş Şairleri Antolojisinde yayımlanmıştır. 1924 yılında "*Uyğanış*" adlı ilk şiir kitabını basmıştır. Türkistan'ın parçalanıp Özbek Sovyet Cumhuriyetinin kurulmasıyla baskılanan şairler arasındadır. Kendisi bu durumu 1925'te "*Muhit küçli eken, eğdim boynımni*" (muhit güçlü iken eğdim boynumu) şeklinde itiraf etmiştir. Hatta bundan dolayı dönemin şairleri Çolpan'sız bir edebiyat mı, Çolpan'lı bir edebiyat mı? konusunda tartışmalara girmiştir. Nitekim birçok şairin hocası olan Çolpan Çağdaş Özbek Edebiyatı içinde muhalifler olmasına rağmen destekleyenleri tarafından var olmuştur. Aslına bakılacak olursa, Çolpan'ın Özbek şiirinde yaptığı devrim ve etkilediği yeni nesil şairler nazarında Çolpan'sız bir Özbek Edebiyatı düşünülemez bir durumdur. Şiirleri tarafından sekiz defa tutuklanan Çolpan son tutuklanmasında Stalin'in suçunu itiraf etmesini istemesi üzerine "Siz beni üç gün içinde islah edemezsiniz!" diyerek davasını savunmuştur. Bunun üzerine 1937 yılında milliyetçi olma suçundan dolayı "Halk Düşmanı" olarak tutuklanmıştır. Bir yıl boyunca işkence ve sorgular geçiren Çolpan, 4 Ekim 1938'de henüz mahkemesine vakit varken kurşuna dizilerek şehit edilmiştir.

Çolpan'ın şahsına ve eserlerine ölümünden sonrada hücumlar devam etmiştir. Bu durum, 1991 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar sürmüştür. Eserlerinin basılmasına izin verilmemiş, basılanlara ise sansürler uygulanmıştır. Birçok eserine el konulmuştur. Bunlardan birisi halen günümüzde ortaya çıkmayan "*Kece Kündüz*" adındaki iki ciltlik romanın Kündüz isimli ikinci cildi gibi. 1990'dan itibaren hepsi olmamakla birlikte eserlerin basımları tekrardan başladı. 1991 yılında Çolpan ve katledilen diğer Özbek müelliflere Ali Şir Nevai ödülüyle birlikte, uluslararası ödüller ihdas edilerek Abdülhamit Süleyman Çolpan ve şehit edilen tüm Özbek şairlerinin ölümsüzleştirilmesi amaçlanmıştır.

Müşfik'in Şiirlerine Bakış

Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan aynı devirde yaşayan farklı halklardan soydaş şairlerdir. Her ikisi hazin sonları olmasına rağmen İstiklal uğruna yılmadan çabalamış ve yazmışlardır. Şiirleri tehlikeli damgasını da bundan dolayı yemiştir. Çalışmamızın yapı taşı olan Müşfik ve Çolpan'ın şiirlerini inceleyerek yasaklara uğrama sebepleri açıklanacaktır.

Sovyet döneminde milli duyguları çağrıştırmaları sebebiyle Azerbaycan edebiyatı ve konservatuarında yasaklanan Tar, Azerbaycan halkının kendilerine özgü geleneksel bir çalgısıdır. Gelenekten gelen bu kültürü etkisiz kılmak için yüksek müzik aletinin yasaklanması Müşfik'te bir öfke uyandırmış ve "Oxu Tar" isimli şiirini kaleme almakla beraber, Sovyet yanlısı kişilerin de tepkilerini üzerine çekmiştir.

"Oxu, tar! Mən səndə İstənən havanı çala da bilərəm.

Mən səndən bugünün zövqünü ala da bilərəm.

Sən bu gün silahsan əlimdə, Səni mən hansı bir hədəfə İstəsəm, çevirə bilərəm,

Qelblərdə gizlənən keçmiş Bir yeni nəğmənin elilə Devirə bilərəm!" (Keskin, 2020, s. 2601-2602).

Sındırılan saz şiirinde Oxu Tar şiirinden yine "Sındırılan Saz" şiirinde sonra yine milli çalgı aleti üzerinden giderek sazın yüreklerdeki sızılarını bildiğine, özü duyduğuna işaret etmiştir. Milleti hem ağlattığı hem güldürdüğünü söylemiş ve yerinin eşsiz olduğuna değinmiştir. (Keskin, 2020: s. 2602).

"Ürək telləridir onun telləri, Güldürən, ağladan odur elləri.

Xəstələr can bulur onun səşindən,

Bir şəfəq süzülüb hər nəğməşindən.

Qaranlıq ruhları işıqlandırır,

Hər sönük baxışda bir od yandırır..." (Keskin, 2020, s. 2602).

Bir bağımsızlık destanı olarak niteleyebileceğimiz "Azadlıq Dastanı", Müşfik'in kendinden sonraki kuşaklara bıraktığı milli bilinç şuurunu diri tutan şiiridir. Şiirde bağımsız bir toplumun her şeyi yapabileceğini söylemiştir. O dönemde böyle bir konuyu yazarak halkta milli bilinç oluşturma gayesi güden Müşfik eleştirilerin hedefi olmakla kalmayıp, kendisini her an takip eden Sovyet ajanlarının harekete geçmesine de sebep olmuştur.

"Eypərvəsiz qələm, ey azad ilham Siz mənim isimə çəkin sərəncam.

Durun bu yüksəkmiş inadınızda, Uçurum fikrimi qanadınızda.

Azadlıq dünyanın dərin ruhudur, Azadlıq senətin, şerin ruhudur.

Bu sözlə qaplamış hər yeri şadlıq Dar gəlmiş çoxuna geniş azadlıq.

Azaddır hər günəş nur saçmasında, Şaşqın bir yolçuya yol açmasında" (Keskin, 2020, s. 2604).

"Ölkem" adlı şiirinde devleti Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumdan dolayı duyduğu hüznü dile getirmiş, ülkesini arzuladığı şekilde yazmıştır. Bu yazdıklarıyla dönemde "rejim yanlısı", "halk düşmanı" olarak nitelendirilmiştir.

“Dünyamızı seyr ettim min dürlü həvəslərlə,
 Gördüm coşuyor diller pək nəşəli səslərlə,
 Baxdım doludur yarlar şən qeşəlibir kəslərlə,
 Pək şad olaraq güldüm abad olan ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.
 Baxdım ki, duman görmez yüksəkləri billuri,
 İnsanları matəmsiz, istəkləkləri billuri,
 Dağlar, ovalar gülşən, her bir yeri billuri,
 Hər şey gülüyor gördüm, pək şadolən ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.
 Qış getdi ölümlərlə, ölkəmdə bahar vardır,
 Bağlarda gözəlliklər, şən qəhqəhələr vardır,
 Sevdalı köüllərdə səvdikləri yar vardır,
 Daim sevişirlər, bax, məzədən olan ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.
 Vicdanları pək şəffaf, insanları nurani,
 Müşfiq, bile bildinmi, aləmdə şu dövrəni?!
 Qaplar yarın artıq sağ dünyaları ürfanı,
 Hər yer güləcək, nura mötəd olan ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə” (Hüseynoğlu, 2004, s. 16).

Çolpan’ın Şiirlerine Bakış

Çolpan, şiirlerinde duru ve akıcı bir dil kullanan, millî duyguları, hürriyyət fikrini ateşli bir şəkildə dile getiren şairdir. Kendisinin, Osmanlı Türkçəsi ilə yazdığı şiirler bulunmaqta beraber; Anadolu Türklerinin verdiği kurtuluş mücahədəsini işlədiği “Tufan” adlı bir şiiri de vardır.

“Ey İnönü, ey Sakarya, ey istiklâl erleri Millî Misak alınağa toktalmasdan ilgeri!
 Bilemeizkim, cennət kebi toprağınız yavlarının Gödeklərni yastağuvçı ayakları astıda,
 Bilemeizkim, tavuşınız haksız çıkkən davların, İnsafsızca şavkınlarnın, huruşların pestide
 Bilemeizkim, “medeniyət” beşigide olturan Celladların bütün tam’a ve hısları sizlerde,
 Bilemeizkim, azadlık dep şavkun kılğan bakırgan Bōrilərni aç közleri, altun tola yerlerde.
 Bilemeizkim, ular sizni yaşamağa koymaylar Bilemeizkim, kanınızı tamçı-tamçı içeler
 Bilemeizkim, unlar sire yuvvaş halknı sevmeyler, Bilmeizkim toprak üçün insanlıqdan keçeler” (Kocaoğlu, 1996, 12-13).

“Küz” adlı şiirinde sonbaharın farklı bir sonbahar olduğunu anlıyoruz. Garbın ve Şarkın zehir dolu oklarından gələn bir sonbahar vardır. Birdən her şeyin öldüğü ve bu ölüşlərin topraklarını istilayla olduğunu dile getirmiştir.

“Köm-kök eken, sarğaydılar, yapraklar
 Ağrık, mağlub, tutkun Şarkın yüzidek;
 Boranlarının közlerikim oynaklar
 Galib Garbnın kanğa tolgan közidek.

*Kara bulut tödesikim, köklerni
Şarkını yapkan perde yanlıg yapmışdır;
Küz koşunı ağu toluğ oklarını
Yaz bağrığa heç sanaksız atmışdır.*

*Bela yanlıg katar-katar çizilib,
Kök yüziden karğalar hem ötelere;
Şarkdek içden yaşırınğına ezilib,
Köp canlılar soñğı tını küteler.
Bütün barlık çağlık öçiş aldıda,
Savuk ... kara kışğa köçiş aldıda.” (Kocaoğlu, 1996, 9).*

“Könül” adlı şiirinde gönlüne seslenirken aynı zamanda tüm Özbek halkına seslenen şair; bağımsızlığa suskunlaşmanın sebebini aramaktadır. “Sende Âdem, sen de insansın” diyerek, insanın yaratılışında sevgi ve hür iradenin varlığına işaret etmiş, insanı dirilik ve ölmezlik mücadelesine çağırmış, herkesin hür olması gerektiğini vurgulamıştır:

*“Könül, sen munçalar nege Kişenler birle dostlaşdın?
Ne feryadın, ne dadın bar, Neçün sen munça sustlaşdın?
Hakaret dilni ağrıtmass, Tübenlik mengü ketmesmi?
Kişenler parçalanmasmi?
Kılıçlar ensi sınmasmi?
Tiriksen, ölmegensen,
Sen de adem, sen de insansen,
Kişen kiyme, Boyun eğme,
Ki sen hem hür tuğılğansen” (Kocaoğlu, 1996, 11).*

“Bes Endi” şiirinde şair, savaşmaya devam ettiğini ve herkesi savaşa çağırdığını bu sefalet dolu günlerden güneşli günlere çıkması gerektiğini söylemiştir. Son gücüyle elinde kalan son taşı da özgürlüğü için harcayacağını ve mutlak bir hürriyetin onları da kucaklayacağını dile getirir. Sembolizmden yola çıkılarak yazılan şiirde yüksek isyankarlık sesi diğer şiirlerinde olduğu gibi ustaca bir şekilde mükemmel bir üslupla işlenmiş durumdadır.

*“Yeter bes, çekden aşkandır
Bu karğış, bu hakâretler!
Toluğdur, belki taşkandır Tübenlik hem sefâletler!
Kolımda soñğı taş kaldı,
Köñgölde soñğı intilmek;
Közimde soñğı yaş kaldı,
Küçimde soñğı talpınmak!
Bu karğış, bu hakaretler,
Küçimni tartmak isteyler,
Tübenlik hem sefaletler,
Özimni yutmak isteyler!*

*Köñülde soñğı intilmek,
Şu halde ketmek isteymen;
Küçimde soñğı talpınmak,
Emelge yetmek isteymen!
Kolımda soñğı taş kaldı,
Yavımğa atmak isteymen!
Közimde soñğı yaş kaldı,
Emelge yetmek isteymen” (Kocaoğlu, 1996, s. 12).*

Müşfik ve Çolpan’a Karşılaştırmalı Bakış

Müşfik’in asıl sanat faaliyeti, 1920 – 1937 yılları arasında gerçekleştiği için edebi kişiliği de bu dönemde oluşmuştur. Bu dönem onun edebiyat dünyasında vatan bilinci, milli şuur, bağımsızlık konularını yer ettirmiş, aynı zamanda kendi arzu ve isteklerini yansıttığı şiirler de yazmıştır. Kendi arzu ve isteklerini yazdığı şiirler hiçbir olumsuz durumla sönmeyecek, kişiyi yüreğinden vuran şiirlerdir. Bu durumdan dolayı Müşfik’in şiirlerini ikiye ayırabiliriz: birinci kısım vatan, millet ve bağımsızlık konulu şiirler, ikinci kısım ise bireyin kendi iç dünyasını bulduğu şiirler. Şiirlerinde coşkun bir lirizm vardır. Bu durum okuyanlarına sevgisini dağıtır, onların acısını paylaşır sevgilerine de onlarla birlikte güler. Şiirlerinde ki hüznünde ise okuyucu onunla dertleşir, onunla kederlenir. Bu durum Müşfik’in hayat hikâyesi ile ilgilidir. Şiirlerindeki bireysel, toplumsal konular, değerlerin korunması konusuna eğilimler onun sanatının mihenk taşıdır.

O şiirlerinde asimile edilmeyi, ferdi olduğu Azerbaycan toplumunun milli değerlerinin bir bir silinmesini sineye çekmemiştir. Bütün milli ve dini değerlere karşı insafsızca savaş açan yönetime boyun eğmemiş, kıymet verdiği topraklarının yabancı çizmelerce çiğnenmesine katlanamamıştır. Dönemin aydın vasfıyla vatanın bağımsızlığı için canla başla çalışmıştır.

Şiirlerinde Garp – Şark sentezine varılır. Aynı zamanda Realist, toplumcu - gerçekçi bir şair olduğu da açıkça söylenebilir. Şiirleri muhteva ve içerik yönünden yoğun, ama sade saf bir dil kullanmasından kaynaklı da açıkça anlaşılacak şekilde mesajlar vermektedir ki yasaklara uğramasının en büyük sebebi de budur. “*Şerim*” adlı şiirinde gülünç oyun tabiriyle “korkunç son”un olduğunu ve bir gün kendisinin de oraya gideceğini söylemiştir. Sonunda şiirinin de kendisi gibi ölmesini fakat mezarının yürekler olmasının temenni etmiştir. Nitekim bakıldığında Mikayıl Müşfik şu an o yerededir, şiirleri ise halen yüreklerde dolaşan yerine göre hüznün yahut mutluluk, yerine göre ise cesaret ve heyecan verecek şekilde bizimledir.

Azerbaycan Edebiyatına yeni teknikler getiren, şekil ve tür bakımından her çeşit eser veren şair, Yeni Azerbaycan Edebiyatının bayraklarından biri olmuştur. Öyle ki Azerbaycan’ın büyük şairlerinden Samed Vurğun, Müşfik için: “... *Beni geçse geçse Müşfik geçer*” diyerek onun sanatının ne denli büyük olduğunu ortaya koymuştur. Batı etkisinde ki ilk Özbekçe şiir Abdülhamit Süleyman Çolpan tarafından verilmiştir. Şekil bakımından dörtlük nazım birimi şiirlerinde hâkim olsa da yenilikler de görülmüştür. Kafiye, redif ve vezinlerde yenilikler yapmış aruz ve hece ölçülerinin yanı sıra serbest şiirlerde yazmıştır. Şiirleri Arapça ve farsça etkisi taşımayıp yalın Özbek Türkçesidir.

Türk Dünyası Edebiyatlarının büyük bilim adamlarından biri olan Profesör Doktor Timur Kocaoğlu’ndan aldığımız bilgiler doğrultusunda; yaşadığı dönemde bizzat Bakü’de bulunmuş ve burada şiirler kaleme almıştır. Yine aynı kaynaktan aldığımız bilgilere göre Çolpan’ın, Müşfik’le bizzat tanıştığı da ihtimaller arasındadır. Hiç gelmediği Osmanlı topraklarına rağmen Osmanlı Türkçesini bilmesinden dolayı Osmanlıca şiirler tertip etmiştir. Çolpan’ın şiirleri Özbek şiirinin en yüksek dorukları sayılır. Bu şiirlerde anlam ve lirisizm (içtenlik) ustaca kaynaşmış, yerel

gerçeklik (Türkistan'ın tutsaklığı) ile evrensellik (insan özgülüğü ve kişisel haklar) bütünleşmiştir. En önemlisi dil ile hayal gücü duru, yalın ancak büyümlü güzelliikteki bir mükemmelliğe erişmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 5).

Şiirlerinin yanı sıra Hint şairi Rabindranath'ın şiirlerini ilk kez Türkistan'da tanıtan şair, bununla kalmayıp Shakespeare'den *Hamlet*, Maksim Gorki'den *Ana*, ve birçok Rus eserini tercüme ederek Türkistan ve Yeni Özbek Edebiyatına kazandırmıştır. Mütercimliğinin yanı sıra bir roman yazarı olan Çolpan "*Kece Kündüz*" (Gece Gündüz) adlı bir roman da yazmıştır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. İlk cildi olan Kece Taşkent'te neşredilmiştir. Kündüz kısmı ikinci cildine ise Sovyet hükümeti tarafından el konulmuştur. İkinci cilt günümüzde hala kayıptır.

Müşfik ve Çolpan aynı yolun yolcusu olan iki soydaş yazardır. Aralarında ki farklar için şöyle söylenebilir; Müşfik'in şiirde Realist bir yaklaşım gösterirken, Çolpan'ın yaklaşımı sembolisttir. Çolpan şairliğinin yanında roman ve mütercimlik gibi edebiyatın farklı yazın dünyalarında da eserler vermiş, Müşfik daha çok şiir alanında ilerlemiştir. Şiirlerde işlenen konular birbirinin aynısı olmakla birlikte edebi zevke son derece hitap eden şiirler kaleme almışlardır. Aynı devrin iki parlak kalemi olan Müşfik ve Çolpan hakkında tespit ettiğimiz bu tetkikler bizi şu sonuca çıkartmaktadır: Ne Müşfik, Çolpan'dan daha üst düzey bir sanatçıdır, ne de Çolpan Müşfik'ten her ikisi de milletlerinin temelinde yeni bir edebiyatın mimarı olmuş ve aradan geçen zamana rağmen halen hatırlanmaktadır. Edebi zevk ve üslup olarak birbirlerinden üstün olmamakla beraber kendi toplumlarının yanında Türk Dünyası Edebiyatları içinde büyük şahsiyetlerdir. Onları edebiyatın doklarından yapan bir diğer unsurda karanlık bir dönemin aydınlık ve savaşı şairleri olarak kalplerde hep güzel şekilde hatırlanmasından gelir.

1917 – 1991 yılları arasındaki Sovyet döneminde, Sovyetlerin yayılmacı politikası Orta Asya'da bulunan Türk Devletlerini derinden etkilemiştir. Sovyet öncesi Çarlık Rusya'sı döneminde baskı altında bulunan Büyük Türkistan, Sovyet sonrası Beş federatif Cumhuriyete bölünmüş ve dilleri, edebiyatları farklı yollara girmiştir. Stalin'in yayılmacı politikası 1921 yılında milletlerin edebiyatlarına da girmesiyle, baskı altında olan devletleri daha da zorlamış; hürriyet ve benzeri vatani konular da susturulmaya çalışılmıştır. Yine de susmayan şair ve yazarlar olmuş, vatan bağımsızlığı, hürriyet gibi konuları işlenmeye devam etmişlerdir. Yasaklara uymayan bu şair ve yazarlar, "halk düşmanı, karşıt devrimci, burjuvazi" gibi suçlamalar ve etiketlerle şehit edilmiştir.

Yeni Azerbaycan Edebiyatının bayraklarından biri olan Mikayıl Müşfik ve Yeni Özbekistan Edebiyatının daha çok şiir türünden mimarı olana Abdülhamit Süleyman Çolpan bu devirler içinde lirik şiirleriyle yeni bir edebiyat ortaya çıkartmışlardır. Şiire yaklaşım tekniği olarak Müşfik, daha cüretkâr bir tavırla, açık hedef gösterirken; Çolpan, bunu daha sembolist bir şekilde yapmıştır. Yine de her ikisinde ki isyankârlık ve sitem yadsınamayacak şekilde mükemmel edebi üslupla şaheserler oluşturmuştur.

Şiirleri konu yönünden aynı olan iki şairimiz; devletlerinin özgür ve tam bağımsız medeniyetler içinde olmasını gaye etmiş, bu uğurda da kör kurşunlarla Kızıl Ordu'nun kanlı tarihinde silinmez iki lekesi olmuşlardır. Tarihin karanlık sayfalarında gizli tutulmaya çalışılan bu tarz birçok şairimiz bulunmaktadır. "*Şairleri haykırmayan bir millet, sevenleri öldürülmüş öksüz çocuk gibidirler.*" sözünden hareketle bu haykırıışlara katılan ve bundan dolayı şehit olan nice şair ve yazarlar... Ruhları şad olsun.

Çalışmamız sadece bir edebi çalışma olmayıp, Türk Dünyasının önemli kalem savaşılarının da tanıtılması amacı güdülmüştür. Şiirlerinin tematik incelemeleri sonucu varılan sonuç şudur ki; Müşfik ve Çolpan işledikleri konular ve şiirlerinin birim, biçim incelemeleri sonucunda Türk dünyası Edebiyatının büyük saygıyla anılan şairleridir. Yaşadıkları dönem göz önüne alındığında Özbek Edebiyatında ki sembolistlik olmazsa olmaz, Azerbaycan Edebiyatındaki realistikte olmazsa olmazdır.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
 Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
 Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Kaynakça

- Gündüz, A. (2005). 1917 Bolşevik ihtilalinin Türk dünyasındaki yansımaları. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-12.
- Hüseynoğlu, G. (2004). *Mikayıl Müşfiq seçilmiş eserler*. Bakü: Doğu-Batı Yayınları.
- Keskin, A. (2020). Sovyet devri Azerbaycan şiirinin vatansever şairi: Mikayıl Müşfiq. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(4), 2596-2606.
- Kocaoğlu, T. (1996). Çağdaş Özbek şiiri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, 3-17.
- Memmedov, R. (2023). Mikayıl Müşfik'in şiirlerinde hayat felsefesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 185-197.
- Turan, S. (2021). Mikail Müşfik'in 'Men Şirin Lehçeli Bir Bülbülem' adlı eserindeki şiirlerin dil, şekil ve muhteva açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tolkun, S. (2015). Sovyet sonrası Özbek edebiyatında Sovyet eleştirisi. In B. Gül (Ed.), *Türk kültürünü araştırma enstitüsü* (ss. 227-240). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Çakan, V. (2021). Geçmişten günümüze Türkistan'da Türklere yönelik yapılan katliamlar. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 13-22.

Osmanlı Döneminde İslam Miras Hukukunun Uygulaması Application of Islamic Inheritance Law in the Ottoman Period

Tuğba Nur KAYA

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
Tarih Anabilim Dalı,
Erzincan /Türkiye
Orcid: 0009-0004-0077-
736X

Özet : İnsanlar hayatta iken kazandıkları varlıklarını, yaşamlarını kaybettiklerinde sevdiklerine bırakmak isterler. İslâm Hukuku, miras paylaşımında dikkate alınması gereken temel prensipleri ve şartları belirlemektedir. Bu kurallar, mirasçılar arasında eşitliği sağlamak ve her bireyin haklarını korumak amacı taşır. Osmanlı Devleti, İslâm Hukuku'nun miras paylaşımındaki ilkelerini benimsemiş ve bunları kendi hukuk sistemine entegre etmiştir. Mirasın adil bir şekilde dağıtılması için belirli kurallar ve yöntemler geliştirilmiştir. Mirasçılarının haklarının korunması, özellikle kadın ve çocukların mağdur olmaması için özel önem taşımıştır. Osmanlı döneminde, miras hukuku uygulamalarında farklı durumlarla karşılaşmıştır. Aile yapısındaki çeşitlilik, mirasın dağıtımında bazı karmaşalara yol açabilmiştir. Mirasın taksimi sırasında, varisler arasında anlaşmazlıklar yaşanabilmekte ve bu durum, mahkemelere yansıyan davalara sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal ve ekonomik koşullar, mirasın nasıl değerlendirileceği üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde miras hukuku, ölen kişinin mal varlığının (tereke) adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamak için İslâm miras hukuku (feraiz) ilkelerine dayanıyordu. Mirasın paylaşımı, özellikle varislerin sahip olduğu özellikler ve durumların göz önünde bulundurulmasıyla gerçekleştiriliyordu. Kadı, bu belgeleri kullanarak mirasçılarının haklarını korumak ve mirasın paylaşımında adalet sağlamakla yükümlüydü.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İslam Hukuku, Miras, Muris, Varis

Abstract: People want to leave the assets they have earned while they are alive to their loved ones when they die. Islamic Law sets out the basic principles and conditions to be considered in the division of inheritance. These rules aim to ensure equality among heirs and protect the rights of each individual. The Ottoman Empire adopted the principles of Islamic Law in the division of inheritance and integrated them into its legal system. Certain rules and methods were developed for the fair distribution of inheritance. The protection of the rights of heirs was of particular importance, especially to prevent the victimization of women and children. During the Ottoman period, different situations were encountered in inheritance law practices. The diversity in the family structure led to some confusion in the distribution of inheritance. During the division of the inheritance, disagreements between the heirs could arise and this situation could lead to lawsuits before the courts. In addition, social and economic conditions had an impact on how the inheritance was evaluated. In the Ottoman Empire, inheritance law was based on the principles of the Islamic law of inheritance (feraiz) to ensure the fair distribution of the deceased's estate (tereke). The division of the inheritance was carried out by taking into account the characteristics and circumstances of the heirs. Using these documents, the qadi was responsible for protecting the rights of the heirs and ensuring justice in the division of the inheritance.

Keywords: Ottoman Empire, Islamic Law, Inheritance, Muris, Varis

Geliş Tarihi/Received 03.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 20.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

E-mail: kayatubanur@gmail.com

Cite this article: Kaya, T. N. (2024).

Application of Islamic inheritance law in the Ottoman period. Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (ODAK), 4(2), 106-114.

Orcid: 0009-0004-0077-736X

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

İnsanın eşyaya sahip olma ilişkisi, “mülkiyet” veya “sahiplenme” terimleri kullanılsa bile insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan, yiyecek, barınak ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için çevresine bağımlıdır. Bu bağımlılık, bireylerin hem diğer insanlarla hem de etraflarındaki varlıklarla çeşitli ilişkiler kurmalarına yol açar. Bu ilişkilerin düzenli bir şekilde devam edebilmesi için ise belirli kurallar gereklidir. İslâm’da bu ilişkileri düzenleyen alan, fıkıh ilmidir. Fıkıh, insanın ana rahmine düşmesinden itibaren ölümüne ve hatta ölüm sonrasına kadar hayatın farklı evrelerini düzenleyen kuralları içerir.

Miras, esasen ölen bir kişiden geride kalan mal varlığı olduğu için öncelikle “muris” kavramından söz etmek gerekir. Muris, gerçekte ölmüş veya öldüğüne hükmedilen; ardında mal ve haklar bırakan kişidir (Berki, 1986). Bu tanım, İslâm miras hukuku bağlamında da geçerlidir. İslâm miras hukuku, iki temel kaynağa dayanır: Kur’an-ı Kerim ve Sünnet. Kur’an-ı Kerim, genel durumları ele alırken miras paylarını da ayrıntılı biçimde belirlemiş, böylece kendine özgü bir sistem oluşturmuştur. Allah Teâlâ, miras ile ilgili kapsamlı hükümler koymuş; Hz. Peygamber ise bu hükümleri açıklamış ve uygulamıştır. Gerek duyulduğu hâllerde yeni hükümler de getirilmiştir.

Cahiliye döneminde miras dağılımı yapılırken adaletli kararlar alınmazdı. Miras paylaşımı, geniş ve güçlü aile fertleri veya yakınları tarafından gerçekleştirilir; murisin kız çocukları ve savaşa katılmayan erkek çocukları genellikle mirastan pay talep edemezdi. Mülk genellikle güçlü akrabalar tarafından dağıtılırdı (Aksu, 2005, s. 142). İslâm’ın gelişiyle birlikte sadece inanç sistemlerinde değil, günlük yaşamın bazı yönlerinde de köklü değişiklikler yaşanmıştır.

Vasiyet, İslâm hukukunda önemli bir kavram olup kişinin mülkiyet hakkının sona erdiği duruma dair düzenlemeleri kapsar. İnsanlar, hayatları boyunca edindikleri mal varlıkları üzerinde tasarruf hakkına sahip oldukları gibi, ölüm sonrasına ilişkin de bazı tasarruflarda bulunabilirler (Özafşar, 2015, s. 289). Bu tasarruflar, hem dünya hem de ahiret ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar. Vasiyetin geçerli olabilmesi için kişinin sağlıklı ve hayatta olması gerekir. Böylece birey, İslâm’ın belirlediği kurallar çerçevesinde sahip olduğu mal varlığı üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Bu durum, bireyin mülk yönetme özgürlüğünü pekiştirirken aynı zamanda toplumda adaletin sağlanmasına da katkıda bulunur. Vasiyet, bireyin mülk üzerindeki tasarruf yetkisini yaşamı boyunca olduğu gibi ölümden sonra da sürdürmesine imkân tanır. Ancak bu serbestlik, bazı sınırlamalara tabidir. Örneğin kişinin, miras olarak bıraktığı malların yalnızca üçte birini vasiyet edebilmesi, mirasçılarının haklarını korumaya yönelik bir tedbir olarak görülür. Ayrıca, mirasçılara vasiyet yoluyla mal bırakmanın yasaklanması da mirasçılar arasında doğabilecek anlaşmazlıkları önlemeyi amaçlayan bir uygulamadır.

Osmanlı’da Miras Hukuku Mirasın Önemi ve Tanımı

Miras, kökeni “irs” terimine dayanan ve “birinin diğerinden devraldığı eski durum veya bakiye” anlamına gelen bir kavramdır. Aynı zamanda, “bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından geriye kalan” anlamında da kullanılır (İbn Manzur, 1990). Fıkıh açısından “ir” ve “miras,” vefat eden bireyin mal varlığının nasıl paylaşılacağını belirleyen bir sistemi ifade eder. Miras, mirasçılara düşen payların hesaplanması ve bu süreçte geçerli olan fıkıh kurallarını belirleyen esasları içerir (Aktan, 2005, s. 143).

Miras, İslâm Hukuku’nda “ferai” terimiyle ifade edilmektedir (Karaman, 2008, s. 369). Bu terimi ilk olarak Hz. Peygamber’in kullandığı görülmektedir (Aktan, 1991, s. 15). “Feraiz” kelimesi, “farz” kökünden türetilmiş olup “bir şeyleri belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, ifade etmek” anlamlarına gelmektedir. “Farz” kelimesine eş anlamlı olan “fariza,” İslâm literatüründe bir kişinin yerine getirmesi gereken dini yükümlülükleri ifade eder. Bununla birlikte, evlilikte kadına verilmesi gereken mehir ve mirasçılarının terekedeki paylarının önceden belirlenmesi bağlamında da kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 2005, s. 362). Kur’an-ı Kerim’de “fariza” kelimesi bu iki anlamda da geçmektedir. Bu durum, her bir dini yükümlülüğün farklı bir terimle ifade edilmesinin sonucu olarak, mirasçılarının terekedeki haklarını anlatan bir kavram haline gelmiştir (Kılıç, 2014, p. 48). Bu paylar, İslâm

hukukunda önemli bir yere sahip olduğu için miras hukukuna “paylar ilmi” anlamında “ilmü'l-ferai” denir. Klasik fıkıh eserlerinde ise bu konu “kitabü'l-ferai” başlığı altında incelenmektedir. Bu sebeple, miras hukuku ile ilgilenen fakihlere “fariz,” “ferai” veya “farazi” denilmiştir (Karaman, 1986). İslâm Hukuku, hayatın her alanını inceleyip düzenlemeler getirmiştir. Hükmü koyan kişiler, bazı durumları ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır. Bu ayrıntılı düzenlemelerden biri de miras konusudur. Bir kişi vefat ettiğinde, sahip olduğu hakları muhafaza ederek geride kalan yakın akrabalarına teslim etmesi gereken süreçleri kapsar. Bu aşamada, hangi akrabaya ne kadar pay kalacağı detaylı şekilde belirtilmiştir. Payların adaletli bir şekilde dağıtılabilmesi için, bu süreçte kişilerin özgürlüğü sınırlandırılmış ve belirli kısıtlamalar getirilmiştir (Karaman, 1986; Koçak, 2013).

Feraiz ilminin amacı, hak sahiplerine haklarını ulaştırmaktır (Yavuz, 1998). Bu nedenle Hz. Peygamber, miras haklarının korunması ve bu ilmin öğretilmesi için şöyle buyurmuştur: Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber, “Feraizi öğrenin ve insanlara öğretin. Çünkü feraiz ilmin yarısıdır” demiştir (İbn Mace, 1981). Feraiz, vefat sonrası bırakılan mal varlığının düzenlenmesiyle ilgilendiği için Hz. Peygamber bu bilgiyi ilmin yarısı olarak nitelendirmiştir (Aktan, 2008). Bazı âlimler, bu hadisin yorumunda; feraiz konusunun detaylı ve olaylara bağlı olarak incelenmesi gerektiği için bilginin yarısı kabul edildiğini belirtmektedirler. Bu durum, miras hukukunun önemini ve derinliğini vurgular.

Ebu Hureyre'nin bir başka rivayetine göre Hz. Peygamber, “Feraizi öğreniniz ve öğrendiğinizi insanlarla paylaşınız. Çünkü ben ölümlü bir kimseyim. Zamanla şer'î ilimler kaybolacaktır. Öyle ki, iki kişi payları hakkında ihtilafa düştüğünde aralarında sorunlarını çözebilecek birini bulamayacaklardır” buyurmuştur (Tirmizi, 2024). Bu hadisle Hz. Peygamber, bir gün vefat edeceğini ve feraiz ilminin detaylıca öğrenilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Feraiz ilmine önem verilmediği takdirde, bu bilginin zamanla yok olacağını ve miras meselelerinin adaletli bir şekilde çözülemeyeceğini ifade etmiştir. Mirasın Meşruyeti Miras hukukunun İslâm Hukuku'ndaki kaynakları, kitap, sünnet, icmâ ve sahabe reyidir (Koçak, 2013). Miras kurallarının büyük bir kısmı “âyet ve hadis” ile belirlenmiş; bazıları ise icmâ ve sahabe reyine dayandırılmıştır (Karaman, 2012, s. 370). Diğer şer'î hükümlerde olduğu gibi, miras hükümlerinde de kıyas ve içtihat yapılmaması temel şart olarak kabul edilmiştir (Aktan, 1991).

Miras hukuku, İslâm dininde önemli bir yere sahiptir ve Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Mirasın paylaşımına dair temel hükümler, özellikle Bakara ve Nisâ surelerinde detaylandırılmıştır.

Bakara Sûresi: 180. âyette, mirasın yazılmasının ve bu konuda adil davranmanın önemi vurgulanırken, 181. âyette miras bırakan kişinin bırakacağı mirasın paylaşımıyla ilgili düzenlemeler yer alır.

Nisâ Sûresi: Mirasla ilgili hükümler daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. 7. âyette, erkek ve kadın mirasçılarının haklarına değinilirken, 8. âyette mirasın paylaşımında adaletin sağlanması ön plana çıkar.

Enfâl Sûresi: Mirasın paylaşımında dikkat edilmesi gereken bazı hususları ele alarak mirasçılar arasındaki haklara dair hükümler getirir.

Kur'an-ı Kerim'deki bu hükümler sadece malvarlığının paylaşımı açısından değil, toplumsal denge ve bireylerin haklarının korunması bakımından da büyük önem taşır. İslâm miras hukuku, aile yapısının korunmasını ve adaletin sağlanmasını hedefler. İlgili âyetler; çocukların, anne, baba ve kardeşlerin mirastaki paylarını detaylı biçimde belirlemektedir. Paylaşım sürecine başlamadan önce miras bırakanın borçlarının ödenmesi ve vasiyetinin yerine getirilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Bu işlemlerin ardından hak sahipleri arasında paylaşım yapılmasının önemine dikkat çekilir. Kur'an-ı Kerim'de miras payı belirlenen kimseler; vefat eden kişinin çocukları, annesi, babası, eşi, anne bir kardeşleri ile anne baba bir veya baba bir kardeşleridir (Karaman, 2012, s. 371).

Miras hukukunun ikinci kaynağı sünnettir. Hz. Peygamber, mirasla ilgili hadislerinde bu hukukun öğretilmesi gerektiğini vurgulamış ve sahabeyi bu konuda teşvik etmiştir. Bazı hadislerde, mirasla ilgili âyetlerin yorumu detaylandırılmış ve uygulamalarının nasıl olması gerektiği gösterilmiştir. Ayrıca, âyetlerde

açıkça belirtilmeyen hususlarda da hükümler vermiştir (Karaman, 2012, s. 371). Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu bu hükümler; “zevil erham, ashab-ı feraiz, asabe, hacb, dede ve ninenin miras hakları, velayet yoluyla miras alma” gibi çeşitli konuları kapsar. Sünnetle belirgin hale getirilen durumlar arasında “nineler, velâ, anne karnındaki evlâdın payı ve veled-i mülânenin payı” bulunmaktadır (Seven, 2006, s. 80). Miras hukukunda, İslâm'ın temel kaynaklarından biri olan icmâ da üçüncü bir kaynak olarak önemli bir rol oynamaktadır. Mirasla ilgili hükümler, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ayrıntılı biçimde yer alsa da icmâ, özellikle miras paylarının dağıtımını hususunda dikkate alınmaktadır. İcma çerçevesinde, eğer ana-baba ve en az bir kız kardeş yoksa, baba bir kız kardeşin; ana-baba bir erkek kardeş yoksa, baba bir erkek kardeşin miras payı öz kardeş gibi kabul edilir. Ayrıca oğul yoksa, oğlun oğlu da (torun) oğul gibi miras alır; kız yoksa oğlun kızı, kız gibi pay sahibi olur. Bu düzenlemeler, miras paylaşımında adaletin sağlanmasını ve mirasçılarının haklarının korunmasını amaçlar (Koçak, 2013, s. 394).

Miras hukukunda şer'î hükümlere ilişkin kıyas yapmaya uygun yeterli hüküm bulunmadığı hallerde, sahabe reyleri son kaynak olarak değerlendirilmiştir. Sahabe reyleri, mirasla ilgili karışık meselelerin çözümünde önemli bir yer tutmuştur. Özellikle “red” ve “avl” gibi konularda sahabe görüşleri ve uygulamaları esas alınarak adaletin temin edilmesi hedeflenmiştir. Bu uygulamalar, İslâm miras hukukunun gelişimi ve uygulanması sürecinde kritik bir işleve sahip olmuş, mirasçılarının haklarının korunmasında yol gösterici olmuştur (Koçak, 2013, s. 394).

Miras Hukukunun Osmanlı Devleti'ndeki Uygulaması

Miras hukukunun Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaları, “şer'iyye sicilleri (kadı defterleri)” ve “tereke defterleri (kassam defterleri)” gibi kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklar, miras hukukuna ilişkin soyut kuralların somut uygulamalarını gözler önüne sermektedir. Miras paylarının İslâm hukukuna uygunluğunun tespiti ise üç temel sorgulama aşamasına dayanır: Hak talep eden olmadığı hâlde mirastan pay alan bir kişinin bulunup bulunmadığı, Varis olduğu hâlde mirastan mahrum bırakılan bir kişinin olup olmadığı, Bütün varislerin hisse aldığı durumda, bu hisselerin İslâm miras hukuku hükümlerine uygunluğunun değerlendirilmesi. “Terke” kelimesi, Arapça “bırakma” veya “vazgeçme” anlamına gelen “terk” sözcüğünden türemiştir. Özellikle Osmanlı döneminde, vefat eden bir kimsenin geride bıraktığı tüm malvarlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Tereke, ölen kişinin hem menkul hem de gayrimenkul varlıklarını içerir. Bu kapsam; tarım arazileri, bağlar, bahçeler, değirmenler, çiftlikler, arsalar ve dükkânlar gibi mülklerin yanı sıra hayvanları, ticari malları, köleleri ve cariyeleri de kapsar.

Tereke kayıtları, pay sahiplerinin talebi üzerine ve kadının yönetip denetlediği bir grup tarafından düzenlenen belgelerdir. Miras paylaşımı mahkemelerde gerçekleştirildiğinden, bu süreci “kassam” adı verilen görevliler yürütür. Görev alanlarına göre iki gruba ayrılan kassamlardan birincisi, askerî çalışanlara ait mirasın dağıtımını yaparken; “beledi kassam” olarak adlandırılan ikincisi, halktan kişilerin miras paylaşımıyla ilgilenir (İnalcık, 1980, s. 23– 168). Terekede öncelikli işlem, ölen kişinin borçlarının ödenmesidir. Cenaze masrafları ve varsa diğer borçlar ödendikten sonra kalan varlık, mirasçılar arasında paylaşılır.

Şer'iyye mahkemesinde gerçekleştirilen her işlem, “şer'iyye sicilleri,” “kadı defterleri” veya “mahkeme defterleri” adı verilen resmî kayıtlara işlenir. Osmanlı Devleti'nde uygulanmış olan hukuk sisteminin, özellikle miras hukuku uygulamalarının doğru ve eksiksiz biçimde ortaya konabilmesi için en kritik belge gruplarından biri bu kayıtlardır. Şer'iyye sicillerinin önemi, Osmanlı Devleti'nde mirasla ilgili kararların ve anlaşmazlıkların çoğunlukla mahkeme huzurunda çözümlenmesinden ileri gelmektedir.

Osmanlı Miras Hukukunun Temelleri

Osmanlı hukuk sisteminde miras, İslâm hukuku esaslarına dayandırılmıştır. Bu bağlamda, miras kurallarının oluşumu ve sistematik hâle gelmesi, belirli dini ve toplumsal kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Osmanlı miras hukukunda miras paylaşımı, bireyler arasındaki akrabalık bağları ve şefkat duygularına dayanmaktadır. Osmanlı miras hukukunda **mecburiyet ilkesi** önemli bir yer tutmaktadır (Dönmez, 2009, s. 52).

Kişi, sağlığında kazancını dilediği gibi yönetme hakkına sahip olsa da, ölümünden sonra malının yalnızca üçte birini varisler dışında kimselere vasiyet edebilir. Bu sınırlama, varislerin haklarını korumayı amaçlar ve murisin borçlarından dolayı varislerin zarar görmesini engeller (Albayrak, 2003, s. 72; Cömert, 2001). Osmanlı uygulamasında miras paylaşımı, varislerin akrabalık derecelerine göre düzenlenmiştir. Yakın akrabalar öncelikli olarak mirastan faydalanır. Uzak akrabaların mirastan pay alması genellikle mümkün değildir. Örneğin, ölen kişinin babası hayatta ise erkek kardeşi varis olamaz (Demir, 2012, s. 95). Ayrıca, eş ve anne-baba hiçbir koşulda mirastan mahrum bırakılmamıştır. Osmanlı miras hukukunda varislerin ihtiyaç durumları da göz önünde bulundurulmuştur. Anne ve baba, her durumda çocuklarına varis olma hakkına sahiptir. Bunun yanı sıra, kadın ve erkek varisin paylarının eşit olmaması gibi düzenlemeler, ihtiyaçlara ve toplumsal koşullara göre şekillendirilmiştir (Özcan, 2010, s. 37).

Varis olabilmek için temel şartlardan biri, miras bırakan ile varis arasında hukuki ve fiilî bir bağın bulunmasıdır. Ayrıca, mirastan faydalanmak için varisin mirasa engel bir durum taşıması gereklidir. Örneğin, bir kişinin muris olarak terekesini devredebilmesi için ölüm gerçekleşmiş olmalı ve mirasa hak kazanan kişiler belirli şartları taşımalıdır (Aydın, 2010, s. 134; Esen, 2011, s. 112).

Miras hukukunda **mecburiyet** esas alınmıştır. Kişi, yaşamı boyunca elde ettiği kazancı dilediği gibi yönetme hakkına sahipken, öldüğünde malının sadece üçte birini varisler dışında kimselere vasiyet edebilir. Miras hukukundaki mecburiyet, varise zarar vermez; bunun temel nedeni, murisin edindiği borçlarla varisin ilgilenmek zorunda olmamasıdır (Kaya, 2015, s. 64). Miras hukukunda miras paylaşımı yapılırken, varislerin yakınlık durumu önemlidir ve buna göre paylaşım gerçekleştirilir (Sarıcaoğlu, 2006). Varisler, yakın akrabalarından seçilir ve uzak akrabalar mirastan yararlanamaz. Ölenin babası hayatta ise, ölenin erkek kardeşi varis olamaz. Eş ve anne-baba hiçbir zaman mirastan mahrum bırakılmamıştır (Karaman, 2008, s. 372–374). Miras hukukunun hüküm durumlarından biri de varislerin ihtiyaç durumlarıdır. Bu bağlamda, anne ve baba her durumda çocuklarına varis olabilmektedir. Ayrıca, kadın ve erkek varisin pay hissesinin eşit olmaması, toplumsal ihtiyaçlar ve yapılar doğrultusunda şekillenmiştir. Mirasçı olabilmek ve miras bırakabilmek için canlı doğmuş olmak gereklidir. Örneğin, bebek dahi olsa hem varis hem de muris olabilmektedir (Aktan, 1991, s. 15).

Miras işleyişi, vefat eden şahsın terekesinin bir başkasına geçebilmesi ve mirastan bahsedilebilmesi için varisin bulunmasını gerektirir. Şartlar gerçekleştirildiğinde, terekeden pay hakkı olan kişiye **varis** denir. Varisin mirastan pay alabilmesi için yalnızca miras sebeplerini ve şartlarını taşıması yeterli olmayıp, bu duruma engel olabilecek herhangi bir durumun da olmaması gerekmektedir (Şahin, 2018, s. 93).

Mirasın Sebepleri

Mal ve bazı hakların mirasçıya geçmesi için üç temel sebep vardır: **kan hısımlığı**, **evlilik bağı** ve **veladır**.

Kan hısımlığı, bir kişinin yakınlarıyla olan akrabalık ilişkisini ifade eder. Bu bağlamda, mirasçılar öncelikle ölen kişinin çocukları, anne ve babası ile diğer yakın akrabalarından oluşur (Sebt el-Mardini, 1998, s. 31). Bu kişiler, miras hukukunda en öncelikli hak sahipleridir ve mirasın paylaşımında önemli bir rol oynarlar. **Evlilik bağı** ve **vela** gibi diğer sebepler de mirasçı olma durumunu etkileyen önemli unsurlardır.

Hısımlık, doğum sebebiyle gerçekleşir. Yakın ya da uzak kan hısımlığı bulunan kişiler, mirastan pay alma hakkına sahip olurlar (el-Bakari, 1999, s. 31). Bu kişiler şunlardır:

Furû: Çocuklar ve torunlar.

Usûl: Anne, baba, dede ve nineler.

Usûlün furûu: Kız ve erkek kardeşler, amcalar ve onların erkek çocukları.

Miras hukukunda, mirasçı olma durumu çeşitli akrabalık ilişkilerine dayanır. Kız ve erkek kardeşler, amcalar ve onların erkek çocukları, bu hısımlık ilişkileri içinde yer alır. Aile içindeki bireyler arasında, anne, baba ve çocuklar birbirlerini mirastan mahrum bırakmaksızın varis olma hakkına sahiptir.

Evlilik bağı da mirasçılık açısından önemli bir sebeptir. Eğer nikâh akdi yapılmışsa ve eşlerden biri vefat ederse, sağ kalan eş, ölen eşin mirasına hak kazanır (Döndüren, 2000, s. 278). Mirasın paylaşılabilmesi için nikâh

akdinin varlığı yeterli kabul edilir. Bunun yanı sıra, İslâm miras hukukunda bir diğer önemli sebep de **velad**ır. Bu, bir kişinin diğerine olan koruyucu ve destekleyici ilişkisini ifade eder ve mirasçılık durumunu etkileyebilir. **Vela** terimi, sözlük anlamıyla yardım, dostluk ve sevgi gibi kavramları ifade eder. Hukuki anlamda ise, mirasçılık için uygun bir yakınlık ilişkisini tanımlar (Erdoğan, 2005). Özellikle kölelerin azat edilmesi durumunda ortaya çıkan miras ilişkisi “**velaü'l-ıtk**” olarak adlandırılır. Bu durumda, azat eden kişi ile azat edilen arasında bir bağ oluşur. Azat eden kişi, eğer azat edilenin “**asabe**” ya da “**ashâbü'l-feraiız**” sınıfından bir akrabası yoksa, mirasçı olma hakkına sahip olabilir. Ancak azat edilen köle, azat eden kişiye mirasçı olamaz (Aktan, 1991, s. 37). Bu durum, **velanın** mirasçılık sebeplerinden biri olduğunu gösterir ve bu husus, Hz. Peygamber'in sünnetiyle de desteklenmektedir (Koçak, 2013, s. 379).

Osmanlı'da Miras Uygulaması

Osmanlı Devleti'nde, Müslümanlar için miras hukuku İslâm hükümlerine göre uygulanmıştır. İslâm hukukuna göre mirasçılar belirlenirken öncelikle miras bırakanın yakın akrabaları ve varisleri tespit edilmiştir. Bu akrabalar arasında çocuklar, eş, anne ve baba gibi birinci derece yakınlar öncelikli olarak mirasçı kabul edilmiştir. Daha sonraki derecelerde ise kardeşler, amcalar ve dayılar gibi diğer akrabalar yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar için miras hukuku uygulanırken, kadınlar ve erkekler arasında farklılıklar görülebilmştir. Erkekler genellikle daha büyük pay alırken, kadınlar da kendi miras haklarına sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, Osmanlı döneminde başta padişahlar olmak üzere bazı aileler tarafından özel vakıflar kurulmuş ve miras dağılımı bu vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'da miras hukuku uygulamaları genellikle **kadılar** tarafından kesintleştirilmiş ve işlerliği sağlanmıştır. Kadılar, İslâm hukukuna göre mirasçıların haklarını korumak ve mirasın adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamakla görevli olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler için uygulanan miras hukuku ise, genellikle farklı dinlere mensup toplulukların kendi dini hukuklarına göre şekillenmiştir. Hristiyanlar için **Kanonik Hukuk**, Yahudiler için ise **Yahudi Hukuku** esas alınarak miras dağılımları gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Rum, Ermeni ve Süryani gibi Hristiyan cemaatlerde miras dağılımı, kilisenin veya patrikhanenin belirttiği hukuki normlar doğrultusunda yapılmıştır. Benzer şekilde, Yahudi cemaatlerde de miras hukuku, Yahudi dini yazılı ve sözlü geleneklerine göre uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin miras hukuku uygulamalarında devletin de bazı düzenlemeleri bulunabilirdi. Örneğin, bazı durumlarda devlet yönetimi veya mahkemeler, gayrimüslimler arasında ortaya çıkan miras anlaşmazlıklarını çözmek için kararlar almıştır. Ancak genel olarak, Osmanlı döneminde her din ve topluluk, kendi miras hukukunu uygulamakta özgür bırakılmıştır.

İslâm Miras Hukuku ve Türk Medeni Kanunu: Mirasın Kapsamlı Karşılaştırması

İslâm miras hukuku, birey ve aileyi koruma açısından değerlendirildiğinde, günümüz hukuk sistemlerindeki temel yaklaşımlara oldukça yakındır. İslâm miras hukuku, eski **Roma-Germen anlayışı** ile **Roma hukuk sistemi** arasındaki aşırılıklardan uzak, orta bir yol benimsemiştir. Roma-Germen anlayışı, miras bırakanın ölümünden sonra mal üzerinde hiçbir tasarruf hakkı tanımayarak aileyi korurken; Roma hukuku ise miras bırakanın, mirasçıların tamamen mirastan mahrum bırakabilmesine olanak tanıyarak bireyi ön plana çıkarmaktadır. Buna karşılık, İslâm miras hukuku hem bireyin hem de ailenin haklarını koruyan dengeli bir yapı sunmaktadır (İnan, 2005).

Genel olarak, İslâm hukukunun ortaya koyduğu sistem **ferdî odaklı** bir yapı taşıırken, medeni hukuk ise **zümre (parantel) sistemini** benimsemiştir. (İnan, 2005).

Zümre sistemi ile **ferdî sisteme** yöneltilen eleştiriler, aslında İslâm hukuku ile medeni hukukun karşılaştırılmasını ortaya koyar. Bu iki sistemi kıyaslamak gerekirse, zümre sisteminin, İslâm miras hukukundaki “**bi nefsihi asabe**” (kendi kendine asabe) kavramı ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ayrıca, **asabe** ve **zevî'l-**

erhâm kavramlarında da zümre sistemine yakınlık görmek mümkündür (Karaman, 2012, s. 499). **Zümre sistemi** eleştirilere konu olmuştur. Ölüye daha yakın hısımlar varken uzak hısımları varis kılması, ölenin kardeşlerine göre ana ve babasına öncelik tanınması (rûchan hakkı) ve mirasın küçük parçalara bölünmesine neden olması, eleştirilerin başlıca sebeplerindendir (Uzunpostalcı, 1990).

İslâm miras hukuku, bu tür uygulamalardan uzak bir sistem sunmaktadır. Ancak, İslâm hukukunun getirdiği **ferdî sistem**, karmaşık olması ve erkek ile kadına farklı hisseler vermesi nedeniyle eleştirilmiştir. **Medeni Kanun** ve **İslâm miras hukuku** arasındaki farklar şu şekilde özetlenebilir: Medeni hukuk, **zümre sistemini** benimserken; İslâm miras hukuku **ferdî sistemi** tercih etmektedir.

Medeni kanunda, ölüye daha yakın hısımlar varken uzak hısımlar da varis kabul edilebilmektedir. Buna karşılık, İslâm miras hukukunda bu anlayış benimsenmez. Medeni kanunda, ölen kişinin ana-babası ile birlikte varis olan kız ve erkek kardeşler mirastan pay alamazken; İslâm miras hukukunda böyle bir durum söz konusu değildir. Her iki sistemde de, belirli şartlarda mirasçılık hakkının kaybedilmesi mümkündür. Ancak bu istisnalar sınırlıdır.

Hakkaniyet ve Adalet Açısından Farklılıklar

İslâm miras hukuku, hakkaniyet ilkesi açısından oldukça detaylı bir düzenlemeye sahiptir. Her hak sahibinin hakkını koruyabilmesi için ayrıntılı kurallar öngörülmüştür. Bu durum, sistemi karmaşık ve zor hâle getirirse de adaletin sağlanması hedeflenmiştir. Medeni hukuk ise daha basit ve pratik bir yapıya sahiptir. Mirasın kolayca taksim edilmesi esas alınmıştır. Ayrıca, İslâm miras hukukunda erkeklere iki kadın hissesi verilmesi (Kur'an-ı Kerim, Nisâ, 4/176) eleştirilirken; medeni hukukta miras, erkek ve kadın arasında eşit olarak paylaşılmaktadır. Medeni kanun, bu yönüyle daha kolay ve eşitlikçi bir uygulama sunmaktadır.

Tarihsel Gelişim ve Hukuk Sistemleri

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra genel olarak **Ferâiz esaslarına** göre miras sistemini benimsemiş ve uzun yıllar boyunca uygulamıştır. Ancak **1926 hukuk inkılâbı** ile İsviçre Medeni Kanunu esas alınarak Batı kaynaklı bir hukuk sistemi benimsenmiştir.

Miras hukukunun temel kaynağı **Türk Medeni Kanunu** olup, 1982 Anayasası ve bazı özel düzenlemeler de miras hukukuna ilişkin hükümler içermektedir (İnan, 2005).

Kaynak Farklılıkları

İslâm miras hukuku ile medeni kanun arasındaki temel farklardan biri, kaynaklarıdır. **Medeni kanun**, 1926'da İsviçre'den alınmış olup Batı kaynaklı bir sistem anlayışını yansıtır. **İslâm hukuku** ise Kur'an-ı Kerim ve sahih sünneti temel alır. Bu noktada, medeni kanunun kaynağı **insan (nâs)** iken, İslâm miras hukukunun kaynağı **ilahi (nâss)** kabul edilmiştir. Dolayısıyla, birinde kaynak insan aklı ve tecrübesi olurken, diğerinde vahiy ve sünnet esas alınmıştır. İslâm miras hukuku, adalet ve hakkaniyet ilkelerine dayanarak bireylerin haklarını korumaya yönelik detaylı ve kapsamlı bir sistem sunarken, medeni hukuk daha pratik ve eşitlikçi bir yapı benimseyerek kolay uygulanabilirliği öne çıkarmaktadır. Her iki sistemin de farklı yönleri, toplumsal ihtiyaçlara ve hukuki düzenlemelere göre şekillenmiştir.

Sonuç

Osmanlı miras hukukunda kabul edilen **ashab'ül feraiz**, **asabe**, **red** ve **zevi'l-erham** gibi mirasçılık türleri kullanılmaktaydı. Ayrıca, miras hukukunun İslâm kaynakları olan **Kur'an-ı Kerim**, **sünnet**, **icmâ** ve **sahabe** görüşleri ile mezhep hukukçularının yorumları, uyulması gereken temel şartlar olarak kabul edilmiştir.

Miras hukukuna göre, mirastan pay almak için gerekli şartların sağlanması zorunluydu. **Muris** ile **varis** arasında dayanışma esas alınmaktaydı. Gerekli şartları sağlayan kişilere de pay verilmekteydi. Bu şartlar genel olarak

mecburilik, yakınlık ve ihtiyaç olarak sınıflandırılabilir.

Mirasın ana unsurlarından en önemlisi **murist**ir. Mirastan bahsedilebilmesi için mutlaka bir murisin var olması gerekmektedir. Çünkü mirasın gerçekleşebilmesi için murisin gerçekten ölmüş veya öldüğüne hükmedilmiş olması ve geride mal varlığı ile bazı haklar bırakması şarttır. Miras işlemlerinin yapılabilmesi için murisin terekesinin varislere geçiş işlemi yapılmalı ve bu süreçte en az bir varisin bulunması gerekmektedir.

Miras malının ve bazı hakların mirasçılara geçebilmesi için üç ana sebep bulunmaktadır:

Kan hısımlığı: Kişinin birinci dereceden yakınlarını (çocuklar, anne, baba vb.) içermektedir.

Evlilik: Mirasçı olmanın ikinci sebebidir ve evlilik bağı, miras hakkını doğurmaktadır.

Vela: Dostluk ve sevgi bağının olduğu bir süreçtir. Kölenin azat edilmesinden sonra mirasçı olabilme durumu da velaya dâhildir. Osmanlı Devleti'nde miras hukuku, İslâm hukuku esaslarına dayandırıldığı için yukarıda bahsedilen tüm aşamalar Osmanlı Devleti'nin uyguladığı süreçlerle örtüşmektedir. Osmanlı'da, özellikle **padışahlar** ve bazı aile fertleri tarafından **vakıflar** kurulmuş ve miras dağılımı bu vakıflar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı'da miras hukuku uygulamaları, genellikle **kadılar** tarafından adil bir şekilde yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısında, **gayrimüslimler** ise miras dağılımlarını kendi dini hukuk kurallarına göre gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç olarak, Osmanlı miras hukuku, İslâm esaslarına dayanarak adalet ve hakkaniyeti gözetilen bir sistem oluşturmuştur. Aynı zamanda, farklı dini grupların kendi hukuklarını uygulamalarına izin verilerek çok kültürlü yapının korunmasına da özen gösterilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Kaynakça

- Aksu, Z. (2005). İslâm'ın doğuşunda toplumsal realite: Hukuki ayetler ve içtihadi kaynaklar. Ankara: Avrasya Yayınları.
- Aktan, H. (1991). *Mukayeseli İslam miras hukuku* (1. baskı). İstanbul.
- Aktan, H. (2005). Miras. In Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 143). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aktan, M. (2008). *Mukayeseli İslâm miras hukuku*.
- Albayrak, İ. (2003). İslâm hukukunda miras ve paylaşım sistemi. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 67-89.
- Aydın, M. (2010). İslam hukukunda kadının miras payı. *Uluslararası İslam Hukuku Dergisi*, 5(1), 123-138.
- Bardakoğlu, A. (2005). Feraiz. In Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 12, s. 362). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Berki, A. H. (1986). İslâm hukukunda ferâiz ve intikâl (İ. Yücel, Ed.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cömert, İ. (2001). *Feraiz ilmi ve İslam miras hukuku esasları*. Konya: Mektup Yayınları.
- Demir, F. (2012). İslam hukukunda mirasın taşınır ve taşınmaz mallara uygulanması. *Fıkıh ve Hukuk Araştırmaları*, 2(3), 87-100.
- Döndüren, A. (2000). *Delilleriyle aile ilmihali* (s. 278).
- Döndüren, H. (n.d.). *Delilleriyle aile ilmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dönmez, İ. (2009). İslâm'da miras hukuku: Temel prensipler ve tarihsel gelişim. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 45-62.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü* (2. baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Esen, A. (2011). İslam ve modern hukukta miras sistemi karşılaştırması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 99-120.
- İbn Mace. (1981). *Feraiz*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzur, M. b. M. (1990). *Lisanü'l-Arab* (Cilt 2). Beyrut: Darus-Sadr.
- İnan, A. N. (2005). *Türk medeni hukuku: Miras hukuku* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karaman, A. (2008). *Anahatlarıyla İslâm hukuku* (s. 372-374).
- Karaman, A. (2012). *Mukayeseli İslâm hukuku* (s. 499).
- Karaman, H. (1986). *Mukayeseli İslâm hukuku* (Cilt 1). İstanbul: Nesil Yayınları.
- Kaya, A. (2015). İslam hukukunda hisseli miras ve sorunlar. *Miras Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 56-70.
- Kılıç, Ö. (2014). Kur'an'da miras hukuku: Fariza ve feraiz kavramları. *Uluslararası İslam Hukuku Dergisi*, 3(1), 45-60.
- Koçak, A. (2013). *İslâm hukuku* (s. 394-398).
- Kur'an-ı Kerim. (n.d.). Nîsa, 4/176.
- Mehmed, S. (n.d.). İlkeler ve hisseler açısından İslâm miras hukukunun kaynakları (s. 80).
- Özcan, E. (2010). Kadının İslam hukukundaki miras hakkı üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 34-42.
- Şahin, H. (2018). Kur'an-ı Kerim'de miras paylaşımı ile ilgili ayetler üzerine bir inceleme. *İslami İlimler Dergisi*, 2(4), 89-110.
- Sarıcaoğlu, F. (2006). *İslam hukukunda ferâiz ve miras hükümleri*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Sebt el-Mardini. (1998). *Şerhu'r-Rahabiyye fi İlmi'l-Feraiz* (s. 31). Dâru'l-Kalem.
- Tirmizî, E. İ. (2024). *Sünen-i Tirmizî* (A. Çevik, Çev.). İstanbul: Diyanet İşleri Yayınları.
- Uzunpostalcı, M. (1988). *Hukuk ve İslâm hukuku* (Cilt 1-2). Konya: Şahsi Yayıncılık.
- Uzunpostalcı, M. (1990). *Hukuk ve İslâm hukuku* (Cilt 1-2). Konya: Şahsi Yayıncılık.